

اللا في لغة هذيل فلهذا في لغة الباري في جمع غير بالكسر شاذ عنه لا عندهم وغيره بمعنى كسرة عين بحيث سميت فاعده
ناقص يائي هم جائز نادر جدا كما ذكرنا في ناقص وادعى فلا يقال لحيات بالكسر الكاه في جمع كهيئة بالكسر عندهم وعين
تفعل وتثنية بالضم هي غيبة مضاعف كسوت استفتح آيد وساكن نيز نيز تميم وبعضى از قيس ومضموم هم
بهمت سميت فاگر عين ناقص يائي واجوبت نبود نحو حركات ومجمرات وخطوات استفتح العين ونحوا وكونها
ايضا مع طرس وطرزة وخطوة والا مستفتح آيد وساكن نحو كليات ودولات استفتح العين وسكونها مع كناية ودولة بالضم
لغة في دولة بالفتح ودرين برود ووزن نيز اختلاف يسيويه وفراد در اطراد وسام صفة عين سميت سميت فاجب مذكور
سابق است اما عين بر طرش اوزان مذكور در صفت ودر اسم مضاعف ساكن آيد نحو كناية وخطوات ودولة
ودرات بالفتح والخطبة والخطبات وجرذات وجرذات بالكسر وخطوة وخطوات وجرذات وجرذات بالضم و
كلمات بالتحريك والسكون اشهر جمع كناية بالفتح خلافا لقطرب فانه ابا فتح العين في جمع فثنية بالفتح صفة
تحيات مطروحة فيقول في نحو خطبة خطبات وخطبة خطبات استفتح الكاه والعين ليكن فتح عين لحيات ودرجات
باختلاف عين مفردة است معنى التثنية بالتحريك وفيها لغات الهمزة بكسر الهمزة وكسرة العين والهمزة بكسرة العين
كلمة كسند كيشيرش كم شده باشد والرابعة محركة لغة في الرتبة بالفتح زن ميان قامت كذا قالوا في الصحيح امرأة
وتصاريحات بالتحريك وهو شاذ لان ثلثة اذا كانت لغة لا تحرك في الجمع وقيل انها كانت في الاصل عين ثم ضعف
بما فتح عينها في الجمع اعتبارا للاصل كما يقال في جمع امرأة كناية بالفتح لثوة كليات بالتحريك نظرا الى الالامية الالامية
وحال الرضى ويحذف في القياس ان يتكلم لثوة كليات يسكون العين اعتبارا للصفة العارضة كما اذا هي بصيغة يقال خطبات
العين اعتبارا للالامية العارضة فانه لا يستتبع كمال در لفظ مفرد شني ومجروح است كدال بر موفى له خود باشد
ليكن همزة يسيويه يسيويه شني آيد كقولك (مع) كانه بكن الواو بين شني يريه بطن الواو بين ويجاي يجمع نحو كليات
مبسوطه كليات في بولكم ومثني يجاي مفرد نحو بالثنية يريه بانته ويجاي جمع كقولك تعالى فارح البير كرين
اي كرات وجمع يجاي مفرد نحو شابت صافرة ويجاي مثني نحو فلان عظيم الكتاب وهرگاه دو پسر بر ابي
واحد باشند بجز عينان واو تان وفتدان درين صورت در اجزاء از ان مسرد وفتح است كاش آو نيز عيناه
حستان وبارني اشهر عيناه منته وعبارة حستان ودين كه مقصور به سماع است بخلاف بعضى كه قياي يريه

فصل سوم در اسم جمع

براگر اسم جمع عبارت از نقلی است كه دلالت بر سمي جمع كند وجمع بوده باشد مانند اسم فعل كه دال بر مفعول است
فصل نيت وآن بر دو قسم است يك آنكه واحد از لفظ خود داشته باشد چون قوم در مطا ولفرد مجازا ودر گري
آنكه واحد از لفظ خود داشته باشد واز اوزان كثر است منها فصل بالفتح وآن آيد مثل عجم مسلمان

تولد بالتحريك وهو ذقن محركة وتولد بالضم وراكب واكركم وركبان منفتح الحاء المجرى وشالواور واجمع حوم وولد ذقن
وتحم وركب وكثير وركبيل وكحود وازب ومنتب وفتح وشول وركون وكذاني شخص بالفتح على صورة المفرد
ويفعل بالکسر ويشل وكذ بالتحريك وشاة اصلها مشوية محركة وكسرتن على قول بالفتح ومع ان يكون المشوية واجمع كسر
وشية وركبن وفسل بالتحريك ومثل فلق بالفتح قليلا نحو خلقه وخلقن وكبرة وكبرة وخلقاة وعماء وشية وشم وشم
مثل غاروم وغامب وشميشة على كائيد وشمريف وشمود بالفتح وراكب بالكسر وشب بالتحريك واجمع خدم
وشيب وشاوشرف وعند وارب وشمب على صورة المفرد وفلق بالفتح ومثل رمل بنضم الجيم ومثل
على فاعل وشجاع مشقة الفاء واجمع رجلة وشجحة وفلق بالضم ومثل سهم بالفتح وسهم النصب ونظر بالکسر
ورج اصله افو محركة وفار كصاحب وشجاع مثل افون والجمع شمته وطرزة واخوة وشمية وشجبة وشمجة وشمقة
وفاعل كبر العين ومثل يجل محركة وبقرة بالتحريك وصاتم على فاعل واجمع جامل وياقير وصانم على صورة
الواحد وفقال بالفتح ومثل شجبل بالكسر ومثل بالضم وشمرة بالتحريك وشمات بالفتح واجمع شبال و
جوال وشماء وشماتم على صورة الواحد وفقال بالفتح ومثل يجل بالتحريك وصاحب نحو جامل وشمجة
وفعال بالضم ونحو عرق بالفتح ونظر بالكسر ومثل يخلضح الراء السطة وكسر الحاء المجرى وشم راعي على قال
ومجدد ونورم على فاعل بالفتح ونفساء وربي بنم الراء وتشديد الراء على الفتح على فاعل واجمع غران
ونظارة ورمال ورماء ونورم ونورم وفقال بالفتح وشمات بالضم ونحو عرق على صورة
المفرد وهو بمعنى العرق بالفتح ونيل بنم الفاء وكسر العين ومثل حيد ويد اصله يدي بالفتح ورمي محركة
ومفروس بالكسر وبقرة بالتحريك وبنج وفاز الاصل حاجج وفاز وكسار بن على فاعل وجمار بالكسر وشميم
على قبيل واجمع عليه ويدي ورمي ومفروس ومفروس وشميم وشميم وشميم على صورة المفرد
وفقال بنم الفاء وسكون العين ومثل قنو وقنوة بالكسر وقنا بالضم وشمق القاف وكسرة وامة اصلها اموة
محركة ودمان واجمع قنوان ودموان ودمان على صورة المفرد والفعال بنم العزة والعين ومثل بقره والكال
راكب نحو القور والملوك وراكوب وقلهار الفتح والده ومثل شيء ونسبة بالتحريك وطرفار بالفتح ومدودا وشمج
شام وشمبار وطرفار على صورة المفرد وقلهار بالكسر والده ومثل خط بالفتح وشمبار بنم الفاء المجرى وكسر الراء نحو
جعله وشمبارا ومثل لا بالفتح وشم العين ومدودا ومثل بقل بالفتح وشمج وشمج بالكسر وكسر على قبيل وشمات بنم
جمار بالكسر واجمع بقره وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار
بالفتح نحو باقور وشموس وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار وشمبار
وشمبار بنم الفاء الموصدة جمع شمبار بالفتح وشمبار بنم الشيم وكسر الباء المشددة على فاعل وشمبار وشمبار

جمع القاف و كسر الراء جمع قزو بالسر و بحال بالضم جمع جل بالتحريك و بالهزة على فاعولة و ميقورة
على فاعول بالفتح جمع بقرة بالتحريك و برجل على مفصل بفتح الهمزة و العين جمع رجل بالضم و جمع
على مفصل بالفتح جمع عبد بالفتح و عشرين ست سيفة و مشيخة جمع سيفة و شيخ و عريان كعشرين و
الرجال و عذار و عذري كعشرين و شد الدال مسدودا و مقصورا جمع عبد بالفتح و عيار على فاعول
الفاء فتح العين مسدودا جمع ربيع على فاعول و شيوخا بالمد و فتح الهمزة و ضم الياء التحتية على مفصل جمع شيخ
و ينحصر على فاعول و واحدة بفتح الهمزة و هو طائر نفس على ذلك سبويه و نزاد بعض النحويين و احدت و كسروا جمع

فصل في اسم جنس

و ان عبارت از انفعلي است که اطلاقش در ضمائر علیل و کثیر و واحد و اقلش صحیح و روا بود نظیرش لفظ بار است که یک
قطره آب را هم مارگویند و تمامی آب دریا را هم مار و همچنین است زیت که اطلاقش بر قطره برودن زیتون و بر اکثر آن
هر دو درست و برابر است و لفظ فروروم که بر یک خرما و یک رومی هم صادق باشد چنانکه بر نازک یک بخلاف هم
جمع که اطلاقش در ضمائر کم از سه و در انبوه چنانکه جمع فلا یقال بر یک علی را یک علی و لا علی را که یکن کما لا یقال بر جل
رجل و لا علی را چنین و اما آنکه بعضی از اسامی اجناس که مشهور و متعارف در معنی جمع است و اطلاقش بر کم از سه و انبوه
چون لفظ کلم پس باعتبار استعمال است نه باعتبار وضع و این را اسم جنس جمعی گویند تا اسم جنس انفرادی و نیز فرق در
اقلیاز میان دو اسم جمع و میان اسم جمع بجهت ذاتی تختیه شد و یا بتای تانیث حذف او اثنایا حاصل نشود بخلاف
اسم جنس که حصول امتیاز و فرق و احراز جمعش یکی ازین امور مذکور است یعنی گاهی بجهت ای تختیه شد که برای حذف
تخویج و جیش و روم و الواحد زنجی و جیشی و رومی بالیاء و گاهی بجهت ذاتی توتیه که دال بر وحدت است تخویج
و عتب و عتاب و ركب و الواحد کتبه و عتبه و عتابه و ركبته بانسار و گاهی بالحق نامی مذکور نخواهد که ای جمع است
درین اسم جنس است و الواحد کما بحذف الراء و کما عتابه و عتابه و عتابه و عتابه و عتابه و عتابه و عتابه و عتابه
نکار و بقال و بمقال بحذف الراء و هو قلیل و اما امتیاز اسم جمع و اسم جنس از جمع باعتبار مخالفت و از آن جهت
خانیا یا بجهت مخالفت اصل بنامی جمع بنامی اسم جمع و اسم جنس مثلا عتاب بضم العين و شد التون که هم جنس است
اگر چه باعتبار وزن مثل جنال که جمع جاهل است و مخالفت دارد لیکن در اصل بنا فرق است بین چه نسبت
عتاب باعتبار حذف ذوات است فقط از عتابت و بصیبت جمال تغییر کثیر و کذلک جمع الجمع المکسر فانه بهی من مفرد
التغییر بالحرف و الحرفه او بالحرفه ادا کون لفظا کرکبل و بر جنال و کندن بالفتح و کندن بالضم و تکی بالتحريك
و مثل بالضم و تقدیر او در اهل کفک مفردا و جمعا و کذا اذون و ماله اصله منزله و بحال و کذا و کذا
و عبادی و نیز هر دو از جمع جمع ضمیر واحد مذکور است از این جهت اسم جنس ضمیر واحد مذکور است

میکرد و مرکب محفل ای مشعر مختلف جمع که خود ضمیر واحد بسوی آن درست نباشد خلاصه حال رجال محفل
 همچنین بجز از تصغیر هر دو بدون روان بسوی مفردش یعنی تصغیر اسم جمع و اسم جنس بدون ردوی بسوی مفردش
 آید که قوله (ع) انعمی زکیتیا و زکیتیا عا و یا + بجملاص جمع که تا و فیکه روان بسوی مفردش کنند تصغیرش روان بود
 باید دانست بر اسم جمع که وی را مفردی از لفظ و صیغه است و بخش آنرا جمع کمتر گوید چون زکیت و زکیت و بجای آن و
 محفل و باخره و بخره و جز آن + همچنین بر اسم جنس و اسم جمع که او را واحدش از لفظ وی است زیرا آن اسم جمع
 گوید خود فرد و فرد و در وی اما اسم جمع و اسم جنس که مفردش از لفظ وی نیز چون نام این ذریعت زبان همیش گویند و لفظا

باب هفتم در بیان تصغیر

برای که تصغیر را تصغیر نامند و آن عبارت از تغییر دادن نقل باشد تا دلالت کند بر کوچکی یا کمی مسامی آن لفظ پس
 نقلی را که در آن تصغیر راه یافته مصغر خوانند چنانکه پیش از آن را کبری نامیدند و تصغیر گاهی برای تقلیل شأن بزرگ
 آید خود نیزند و غیره و گاهی برای تقلیل ذات خود کتب و در بعضی و تقلیل عدد خود در نسیجات و در نسیجات و تقلیل صفت
 خود موزن و غیره و گاهی برای تقلیل زمان خود کتب و گاهی برای تقلیل مسافت خود قولین و گاهی برای تقلیل مکان
 و نیز گاهی برای صفت و تعلق آید خود یا بی دینانی و چون مجاز تقلیل الذات لان الصغار شرف عظیم و
 تتخلف بهم و کذا تصغیر المنید للتظیم کقول لمید (شعر) دکل اناس سوت تدهل سبت تم + دو و سبت
 تصغیر سبتا لانا نائل + ای دایم عشیه و بی المنیه لان التحیر فی التظیم و یضاد و قد استعمل شتی ضده
 لیکن مصغر اگر از اسما و اعلام باشد بی قیام قرینه کوچکی کمیش سهم و مجول باشد یعنی یقین معلوم نبود که کدام چیز
 در شکم از آن کوچک و کم قرار داده و اگر از صفات مانند آن باشد کوچکی و کمی آن معلوم بود + و در تصغیر
 از وجه تصرفات لفظشش و هر آید زیادت با ال اسکان تحریک حذف رد و کیفیتش در اسم غیر لازم الیه
 و نسبت که حرف اول را ضمه دهند و ثانی را فتحه و بجای ثالثی یای ساکن تصغیر بپذیرند بشرط آنکه هر سه
 در خود جمل و تعید و تکیب و شیخ علی فعل در زجمل و تعدد اسما و اب اصل تکیب بالتحریک فتح شیخ لفتح
 یا حرف چارش ثانی تانیث بود یا یکی از دو الف تانیث یا یای مشدود نسبت یا الف افعال حشا یا زیادت
 مشیه و جمع که در حقیقت کلمات بر اساست خود طبعه و جملی و مخمیر و بصیری و انجمنال و ریحانان
 و آیدون و یلیکات در لفظ و جملی و مخمیر و بصیری و انجمنال جمع جمل و ریحانان و زیدون
 و بندهات و برین قیاس است تصغیر جز اول از اسمی که مرکب از دو کلمه باشد یعنی بوزن فعل آید
 خود کتب و ابی عمرو و ثمینه عشر و ثمینه عشر و ثمینه عشر و ثمینه عشر و ثمینه عشر و ثمینه عشر
 و اصل ثمیان و ثمیان بالتحریک و قال الفرار ربا حد فوا انقالوا انجمنال و قال بعضه یکینه فجدف جلا

سوز خوانده مصفوحش مخموش باشد چنانچه در وزن **فقطیل** و اگر غیر منون باشد مصفوحش مخموش است و
تصغیر نیز که سزا سمانت اده خود کند دیگرست و هر گانه که در ایش همزه و سلی بود چون **مصفوح و مصفوح**
بجست **مخموش** ایستادن چنانچه مخموشا به هم ایتم نسخ الزار و همزه علی فیه در امره با کسر و همزه فیه
یکی از دو زیادت غمائی که عمل وزن و غیره بعد کسره تصغیر بود یا اگر سرود در افتاد علی بر این باشد مخموش
بجذف الواو و الباقی النون و تکسیر بجذف النون و ابقا الواو و جعلها یا را علی فقط و همچنین بجذف الالف
و ابقا النون و همچنین بجذف النون و ابقا الالف و جعلها یا را و حذفها کانی قاض بخلاف زیادت
مخموشان که در ایش بعد کسره تصغیر افتد نون عمل وزن نیست مخموشین و الا آنکه در افتاد
کسره بود مخموشین و مخموشین در منطلق و مفصل و مضارب بجذف نون و تا و الف و الباقی
میم که زیادتش سفید معنی اسم فاعلیه و اسم مخموش است و بیفتد همه زواجر گانه که زیادت و ان زانکه
و حذف باشد زانچه مخموش و در همه و نه که بعد کسره تصغیرست مخموشین در مخموش بجذف نون و یکی از
سین و الباقی میم که همه زواجر است و مخموشین و مخموشین در مخموشین و زانچه از بجذف همزه و نون و یا و
ایقائی که مذکور است و یکی از عمل وزن نیست اما سرود در تصغیر مخموشین مخموشین که در معنی بجذف میم و نون و
ایقائی سین که گریه حوت اصلی بهتر است و نیز بیفتد زیادت رباعی که عمل وزن است اگر چه همه
ندمه مذکور مخموشین در مخموشین و مخموشین در مخموشین و یکی از دو در اول و بجذف همزه و الف و وی
اندر درانی و مخموشین در اخر مخموشین بجذف همزه و نون و الف که بعد از اسقاط حروف مذکورده را همه است
و چون در تصغیر زانچه از مصفوح غمائی و رباعی ساقط شود و او است که مخموش در قبل آن خودی ده آید اگر نبود مخموشین
و مخموشین و مخموشین در منطلق و مفصل و مخموشین و بیفتد همه زواجر غمائی با یکی از اصولی ندمه که بعد از اسقاط
حرف اصلی رایج گردد مخموشین علی فیه در مخموشین بجذف لام که از حروف اصول است و بجذف الف
و نون که زانچه بخلاف زانچه که بعد از حذف اصلی در رایج گردد مخموشین علی فیه در مخموشین بجذف
نون اما چون تصغیر آن بجذف حوت غمائی باشد که مذرب مختارست یا نیز بیفتد مخموشین علی فیه
باید دانست که چون تصغیر غمائی موجب حذف حرف اصلی است لهذا تصغیرش را منصف گویند و اگر با وجود
شرف مصفوح کنند حسن و کولی آنکه حوت مخموش در قبل آنش ده بیفزایند مخموشین و مخموشین و نیز
دانستنیست که گاهی کلمه مزید را غمائی باشد یا رباعی علم باشد یا غیر علم بجذف تمامی زواجرش بر معنی که بیشتر
مصفوح کنند و این را تصغیر ترخیم نامند مخموشین در آن مخموشین و مخموشین در مخموشین و مخموشین من التصریف
و مخموشین در مخموشین و مخموشین در مخموشین و مخموشین در مخموشین و مخموشین در مخموشین

هم نرسد و بجان است قریب که میان التزم اصل لکن چون علم حرکت را در نفسش چون تصنیف مصنف را در
ای مقدر ظاهر نماید و غلبه و عقیده در غلبه و معاد و در غلبه بحالات نحو طالع و طالعین و
و در میان دو گامی در تصنیف ذکر حرف اصلی را نیز که شاید است و اثر است حذف کننده خبر بر
سبب اسم دلیل سخن بیزد زود است که در موم و ملام و تصحیح نمیشد برین دوزخ و کوه با اتفاق نگاه میکند
تصنیف غیر تصنیفی که مختلف قید است + قابل خبر و واژه و واژه و استخرج بجزت الیم و اللام و ایضا المنة المنة المنة
عند مکرر باصفا تا زقال خبری برینیم و استخرج بجزت المنة و ایضا الیم و اللام و المنة المنة المنة المنة
و ایضا نقد ابو زید و غلبه من العرب بر الف تانیة مقصود که فاسس کند بازا از الف باشد در تصنیف
گرد و نحو مجتب علی فیکل تصنیف استخسین و الباء الموحدة علی فیکل جبر در بخاری و نحو فیکل علی فیکل
در خولایا ابغ علی فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل
تیش چنانکه بعضی در خولایا فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل
اگر نحو فیکل علی فیکل در فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل و فیکل در فیکل
بر تاسار بخلاف ابن ابی باری که در نحو طرسا و بر تاسار حذفش جایز دارد و در آخر عرض آن که فیکل
فیقول طریقه در بنیة اما الف مقصود و هر دو که نه برای تانیة است در تصنیف یا گوید اگر رایج بود
نومریم و در هر دو معنی و الاصل عربی و الاصل عربی و الاصل عربی و الاصل عربی و الاصل عربی
ساخته گرد و نحو فیکل که علی فیکل در هر دو یکی با حرکت هر اسم که بعد از حذف حرف کلمه جانش
بر دو حرف یا کم از آن باشد در تصنیف امش از زید و نحو فیکل در فیکل است و اصل هر دو و مشتبه بر و فون در فون
است و اصل متد بالون و فیکل بر دو و در فون و اصل و مشتبه بر و فون و اصل و مشتبه بر و فون
صاحب هر اصل عربی با حار و لغت بر دو و در فون و اصل و مشتبه بر و فون و اصل و مشتبه بر و فون
فان باضم علی فعال و تویب الی الی الاصل و در اصل و فون و اصل و مشتبه بر و فون و اصل و مشتبه بر و فون
بر الواد المخرجة اصل بتو با حرکت و در اسم اصل و مشتبه بر و فون و اصل و مشتبه بر و فون و اصل و مشتبه بر و فون
و لم یکن من الکلمات فابدل من لاصتا فیکون فیکلها ساکن و وقت علیها بانسار الاصح کلمات انست و بنت
و بنت و کیت و زیت و فیکل و فیکل عند سبیر و قد فیکلها القاضی عبد الرحمن (شعر) و فیکلها
من لکرها اذا حذفت + فی موضع اللام فی سجع من الکلم + اشک و بنت و بنت کیت فیکل و زید +
نشان بکن و لازم قدر حصریم + فیکل فی تصنیف اخت اصل المنة بالتحریک اخیه و علی فیکل فیکل
میگردد حذف اول آن بجایش بر زید از و حصریم باشد نحو فیکل در تاسار اصل و هم باضم و فیکل و فیکل

سنا اصله یوضع و مجوز در پارا اصله با نر علی فاعل و سینه جویر بر و الهمة او مجوز باشد الباء مسوره
 هو یور علی فعلی فاعله الاكثر انما یونس و ابو عمرو و جواز در اصول را اگر چه بقای کلمه برز او از دست بوده باشد
 هم رواد از دیگران اسمی استصل بقلب است تصغیرش نیز بقلب آید نحو ایدید در آور مغلوب آورد جمع دارد و قسیمی
 یای ثالث در قسیمی باشد الباء مغلوب قوس علی فاعله یح قوس اما لظنیکه و طعنا بر و حسترا باشد با بر سر و
 یکی از ان مخدوف غیر معلوم بود چون محضه کند آزا در آخرش بجهت استقامت وزن یای تحتانی بیغیر از این
 و یای و یای علی فاعله در من و ان یفتح الیم و الهمة و کسرها و دل و مل و قال ابن کثیر
 الحرف الثانی من جمله فتولی فی نحو من و عن و علی و علی و کم شین و ضین و لیل و لیل و کیم و هرگاه است
 و مانند آن از اعلام مذکور در نامی مذکور بقدرت و مخدوف باز آید نحو آئی و آئی و آئی و آئی و آئی در است و
 و همت و کیت و ذیت در چنین در علم موش لیکن بعد از اسقاط او در مخدوف نامی نامیت دیگرها
 امتیاز مذکور موش لاحق است در مخراشیه و بنیة هر فاعله حسرتی قبل از تصغیر با بعد آن که موش است بخند
 تا چون مصغر گردد تا ظاهر شود مخروشیة در بند و حقیقة در عن اصله عناق و این باقی تصغیر تر نیم است
 لیکن مصغرا اسم موش که از اعداد است نحو بیع عشر و عوا آن بدون تا آید اگر چه کلمه سه حرفی باشد زیرا که
 تا و عدم الحاق آن در اعداد بر قیاس اسم کبر و است یعنی باقی الی ذکر و بدو نسبا لوش نحو بیع در بیع
 بالکسر و فتح و عشر در عشر بالفتح و همچنین بدون تا آید مصغرا اسم جنسی که در اصل مصدر بوده و در استعمال از
 صفات مشترک میان مذکور موش مخروشیة در عدل یقال رجل عدل و امرأة عدل و همچنین است مصغرا که
 مذکور است لفظا عام ازین که مختص موش باشد یا مشترک میان برد و مظلومین و محض در طالعین و عاقلین
 عاقل و کناشین و ضمیر فی عاشق و ضامر و هو مشترک و بنا و فی التسیل و مصغرا بدون الی کل اسم جنس موش
 بود که الاصل نحو کسره و قسیمی کلامه و هر فاعله مذکور حسرتی چون از اعلام موش گردد مصغرا
 بنا آید نحو ریح و همچنین هر فاعله موش چون علم مذکور در تصغیرش بدون تا آید نحو آذین و آذین
 ابن الباری اعتبار اصل کند پس خروج را بوقت علمیت موش ریح بدون تا گوید در آذین بوقت علمیت موش
 چنانکه قبل از علمیت هر حرف که در کبر مبدل بود چون در تصغیر علمت آبرایش تا فاعله خود باز گردد نحو کسره
 اصله یوب بالتحریک و مؤنزه در میزان اصله یوزان بالکسر و مؤنزه در حقی اصله طوی بالفتح و مؤنزه
 و یاز اصله دنا بالشدید و یاز در خطایا مع خطیة علی خطیة اصله خطای چنانکه گذشت
 نحو خطیة در شمه اصله و غنمه بالضم که علت ابدال یسبی و وقوع او و مضموم در مصدر کلمه در تصغیر هم باقی است
 بخلاف قوسیم الهمة در قائم اصله قائم من قائم یقوم که سبب قلب او و الهمة موجود است و هو که

این اسم فاعل فعل اهل نهاد سبب سیبویه اما جرمی چون که در علت ابدال همین همزه و فاعلش به
 الف فاعل سبب شرط گوید در تصغیر نحو قائم گویند یعنی برد الواد لزوال العلوة اصله نحو قائم و قالوا
 بفتحید بدون الودنی تصغیر حید اصله خود با کسر مع زوال العلوة فرقا بدین و بین تصغیر خود با الضم و کذا
 فی التکسیر نحو اعیاد و همچنین سیبویه در تصغیر نحو اذ و ز با همزه جمع دار اذ و ز گوید یعنی با بقای همزه
 نه اذ و ز برده و ابدال آن بی اذ و ز فاعل اول در لغت است که متبسی تصغیر اذ و ز بالواو است
 و در نحو مشید و متکسر که در اصل مؤنثه و منتشر بوده است مشید و متکسر گوید یعنی با سقاطه تالی افعال
 و ابقای تالی تبدل ازین نه مؤنثه و منتشر بدین که متبسی تصغیر مؤنثه و مؤنثه است و نهاد سبب و
 ایضا اما بعد در جرمی در نحو اذ و ز اذ و ز و زجج در نحو مشید و منتشر مؤنثه و متکسر گویند بر دو
 و یا از جهت ابدال علت ابدال اگر چه مصغری متبسی مصغری دیگری باشد هر الف زائد که در کسر دوم
 باشد در مصغری و اگر دو نحو ضویرب در ضارب و همچنین است الف دوم مجهول الاصل نحو ضویرب در
 ضارب و ای من زائد در دوم کلمه نحو ضویرب در ضویرب با کسر و شد کوهی ضویرب بالواو عند البصرین فی بیته
 و المقایس بکسبه بالیار اما کو فیان قلب یای اصلی را که دوم کلمه است نیز با و جانزدارند لیسون سبب بلیار
 و شریخ بالواو فی شیخ و کذا ییب و کوب فی ناب اصله ییب و الف ثالث یا گرد و دریای
 تصغیر غم شود اگر بمانند آن و نیز مثل وزن نبود نحو عین و حیر در عناق بالفتح و حمار با کسر و اذنی
 و اذ علیا بخلاف نحو متکسر در مضارب که مثل وزن است و همچنین یا گرد و اذ ثالث که لام کلمه است
 یا ثالث ساکن اصلی باشد یا زائد خوردنی و غزبان و غزویة بشد ایامین اصلا غزویة در ذکا
 و غزوان و غزویة و غزویة اصلا غزویة تصغیر غزویة اصلا غزویة علی مفعلة بضم البصرین و غیر
 اصل مجزود تصغیر مجزود علی فصول بالفتح و همچنین و اذ ثالث مستحکم در اکثر اصلی باشد یا زائد نحو
 آستید اصله آستید تصغیر اسود علی فعل و جذویل اصله جذویل تصغیر جدول علی قول بالفتح
 و یجوز آستید و جذویل تصحیح الواو و همچنین یا گرد و هر حرف علت که بعد کسره تصغیر افتد نحو
 ترغیبه در ترغیبه علی فعله بالفتح و ضم اللام و اذ غیر بیان مع الفعوان بالضم و هر کجا بعد یا
 تصغیر و یا جمع شود آخرین بیفتد متسا اگر در طرف است و اول کسورند در اسامی جاری بر فعل
 و این مذمب هموست و قبل اولین بیفتد و الی بر اذ سبب این تا که فیتالی فی نحو خطا خطا
 اصله خطا الف ثالث یا گرد و یا در اذ غم شد همزه که در اصل و او بود و او گردید و از جهت تطرف
 و انکسار قبل بیاید پس سه با جمع شد آخرین را حذف کردند و همچنین صحیحی در بیعی اصله

صغیر و او را گردید و میخا و میخیه در معناییه اصله معنیویه بخذف الف که عمل وزن است و اخی در
اخی اصله اخیوه بخلاف نحو عذرتین مصغر عذوان که پای سوم در طرف نیست و بخلاف نحو حی
مصغری که دوم سکسره ندارد و بخلاف نحو مخی اصله مخی مصغری که اسم فاعل است و
بوالا اکثر بخلاف بعضی که وقوع پای سوم در طرف شرط کنند و استثنایست که اکثر نحو بان مصغر نحو
را از جهت وصفت و وزن فصل یعنی بقای زیادت فعل که در اول وی است غیر مصغر گویند قبیل
بذاتی و مرزوتی اخی و رایت اخی ممنوعاً عن الصرف فی الاحوال الثالث بخلاف حیسی
که از جهت تغییر وزن چنانکه در غیر مشترکه در اصل اخیر و اشتر بوده است مصغر گوید و او هم
رفعا و جبراً اخی گوید یعنی بالتنون و کسر الیاء المشددة و تقدیر الیاء النانثه و در حالت نصب اخی
بدون التنون و فتح الیاء النانثه و قبل اخی با بقای و او که بعد پای تصغیر است و قلب و او اخیر بعد
لسه تصغیر است بیا و تقدیر یا و قویضش بتنون رفعا و جبراً و ابقایش بدون التنون نصباً نحو رایت
احیوی و بعضی در حالت رفع و جبر نیز یا را باقی دارد بر سکون نحو ذی اخیوی و مررت با حیوی بلا سکا
و رایت احیوی بالنصب و غیر التنون و برین قیاس است نحو اخی علی ثقیل اخیل بالتنون و کسر
رفعا و جبراً و اخیل بالنصب و بدون التنون کسباً و قبل اخیل با سکان الیای رفعا و جبراً و اخی
بفتح الیاء نصباً و تیرای مشدده پای نسبت چون در تصغیر در طرف یا در حکم آن بعد پای مشدده
مخذوف شود نحو مرزوتیه بشد الیاء علی ثقیله در مرزوتیه کرمیه اصلها مرزوتیه علی معنونه و مرزوتی
اصله مرزوتی تصغیر مرزوتی اصله مرزوتی بخلاف پای مشدده نسبت که حذف نشود نحو عورتی برده
مشدده اصله عورتی مصغر عورتی و بعضی در تصغیر نحو جنجوتی که منسوب بحلی است و حلیه گوید اصله جنجوتی
بسر اللام چه هر گاه الف حلی در نسبت بود و منقلب شد که از قبیل رباعی گردید و در رباعی بعد پای تصغیر کسره
چنانکه مذکور شد و استثنایست که تصغیر بر اسم که بیخون مذکور بود شاذ باشد چون اخیسان بکسر العین و زیاده
الیاء در انسان با کسر علی فسلان و القیاس اخیسین بقلب مده رابع بیا چنانکه در سترخان سکر بخیس و قبل
القیاس اخیسان با بقاء المده کذاتی الکافی و قال الکوفیون انسان افغان من العسیان حذف لامه
علی القیاس فسلی و الاشدوزنی اخیسان و عشییه بنکر ریشین و حذف پای زائد در عشییه بشد
یا قیاسه القیاس عشییه بخذف پای آخر کثالث است و او همام پای تصغیر در پای دوم و عشییه بنکر
قبیل و زیاده الف و وزن و کذا عشییان بخذف احدی الیایمین و زبده الالان و النون فی عشییه و علی
و القیاس عشییه بخذف پای ثالث چنانکه عشی در صهی و زو و قبل زیاده و او در رجل و القیاس زویل

و تخریبان زیادات الف و نون در مغرب و القیاس مغرب یقلل التخیلک مغیر بکانات و شمس باجمع معنی
 بزوب و اکتیله و اکتیله زیادت هم در وقت و صبیحة با کسر مع غلام و من و القیاس عکس و صبیحة
 و اکتیله در بنون جمع این و القیاس بچگون بر دو او مخذوف و کتب آن بیا و ادغام بی اول
 در ثانی و عکس زیادت یا بعد لام دوم در لیدة و القیاس کسب و یکن آن کیون مسخر لیدة و کسب
 و بعضی اسما چون کسبیات انوار و مقتضی تخمیر و استند موضوع بر بنای تصخیر نمودند و کبریات نوازند چون کسب
 مرغی مانند کجیل و کسب بیل و قیل مشبیه بود کسبیت قال سیوری سالت و تحلیل منه فقال انه بین السواد
 و الحمره فمرد قریب من کل واحد منا فمختر لیدل علی ذلک و کذا لکنیر لطار قاله صاحب التالی الصافیة و
 استتینت که تصخیر حوت و فعل و اسم فعل کسب و نحوه روان بود لعل تعجب که بر وزن ما اقلعت است نزد سبوت
 و فعل تعجب که بر وزن اقبل بر است نزد این کیسان فاذا لیدر تصخیر عذها و مشه البهور و از نه چاست که نزد سبوت
 ما اکتیله شادست و کذا قول (شعر) یا ما اکتیله غیر الا کما شئت کفا + من هو کتیک بین الفضال و استمر
 نزد سیوری که قائل با طراد است و التخمیر راجع الی للفعول فاذا اقلعت ما اکتیله زیاده و ما اکتیله
 تخمیر الحسن و اللطافة من دلالت علی تصخیر من صاحبه فلا یقال لکبیر السن ما اکتیله و لا ما اکتیله که است
 الارتقاف همچنین سبیکه عالی الی فعل است تصخیرش ممنوع است یعنی در وقت عمل رفع و نصب غایب
 زید ضویرب عسرافنی زید ضارب عمرا بالنصب و اما قولهم اما مر تحمل فتوجه فرسخی فتوح خلاف
 لکسبانی فاذا بجزه مع حله الرقت و نصب مختلفان نحو زید ضویرب حسیرونی زید ضارب عمرا و باجم
 و مختلفان مصدر که با وجود عمل رفع نصب تصخیرش روا و درست باشد اگر معنی آن قابل کی و پیشی بود
 یعنی تریب عمرا در همین تریب عمرا بالنصب و نیز ممنوع تصخیر مع سبوت و شد و عند و لدن و الباریة
 و غیره سوی و سوار و کل و بعضی وانی وایة و همچنین مثل و شبیه زید فرار بخلات سیوری که جائز و ارد و قد
 قول العرب هو شیل هذا و اینثال هذا و کذا لا یصرف اسما الشورکا محرم الی ذالک خلافا لجرمی و الکفریة
 و نیم بصرف و نما فتولون مخیرم و ضمیر و رنج و تمیز و ریب و شیبان در میان و شویبیل ذوی القعدة
 و ذوی الحجة و کذا لا یصرف اسما الاسبوع کالسبت الی الحجة خلافا لکسبین و الحومی و المذنی و کذا
 اسما زید تعالی و اسما انبیاء علیهم السلام و نیز ممنوع است تصخیر جمع کثرة مطلقا کما که جمع کثیر را بی
 جمع قایل مفرد وی بر ذاکر داشته باشد و بعد بصرف کنند نحو طبریة در همان با کسر مع غلام و اذیر
 و در باطم جمع و اریا بسوی منفردش تحقیقی یا تقدیری رد کنند باز در غیر مجموع جمع سالم مانند نحو
 یقینون و کلمات بسند الیاریها و اوزیرات و اریضات در همان سببین جمع است و در واریه

جمع اوست و عبتید یرون در عتبا وید جمع عبتود و تقدیرا و شدت استیلان فی اعلان علی فکلان بالضم جمع
اصیل و یونابعد العصر و المغرب و از هسب البصرین اما کوفیان تصغیر جمع کثیر که موازن مفرد است بر وزن بسوی
مفرد یا بسوی جمع گفتش رواد در فقیولون رفیقان فی رفغان کفشان جمع رفیف لیکن چون جمع ذکر
علم چیزی گردد تصغیرش بدون رد ایر و فاقا نحو کرمیم بحدت لکن و رفیقان یا شبان العت و النون در
وزایم و رفغان و همچنین سلکون بر حذف و ارفیقون بر فقیولون در سنون و ارفیقون علمین در
این وقتی باشد که معرب بگردد و الاستین بضم یاء یا بفتیل و ارفیقین بفتیل آیه مفردین فی
الذکر و منوعین فی الموث و منوع است تصغیر خود سی الاصول الا علی ضعف کلام و تصغیر صغیر و آنچه که
مناسب وی است فقط کسبیت و جمیل و معنی کفیل و صغیر و همچنین مستخرج است تصغیر آنچه که در کتابی است
ست مانند کثیر جمع و جران و نیز مستخرج است تصغیر اسم لازم البنا کمن و ابن و نجران الا بسوی از اسما
اشاره و موصولات که صغیر شود لیکن چونکه تصغیرش بر خلاف قیاس است صغیرش نیز بر خلاف اصل مذکور
آید یعنی زیادت یاد العت در آخر لفظ الادر اولاد و در کتب قبل آخر باشد نحو ذی و یثیا بشد الیاء در ذنا و تا
و ذیاد در بها و ذیاک و تیاک در ذاک و تیاک و ذیان و تیان در ذان و تان و اولیا
و اولیا در اولاد بالمد و اولی بالتصر و الذیاء و الذیاء و الذی و الذی و قد تعلم لاسما و قال ابن خلدون
اجمع النحویون علی فتح اللام فی التیا الا الاغشش فانه اجاز التیا بالضم و اللذیان و اللذیان
در اللذان و اللتان و اللذیون و اللذیین در الذین اصلا اللذیان العت تصغیر از جهت التباس
بصغیر تشبیه بود اولی که در ذیاس بار ضمه داد نر فتا و کسره نصبا و جرا هذا علی ذمب بسوی و قال الاغشش
المیر و اللذیان و اللذیین فتح الیاء فی الاحوال و اللذیات در اللذیان یعنی اول آنرا بسوی مفرد وی که در
بر کرده فریده بصغیرا بالفت و ما جمع نود ذیاس الف تصغیر از جهت التباس ساکنین بفتاد باید دانست که بعضی
از کوفیان در اسم ممکن هم بجای یای تصغیر الف آورده فقیولون ذواته و شواته فی تصغیر ذایه و شایه و قال
البصریون اصلا ذویته و شویته فقلت الیاء الساکنه بعد الفتحه الفاکل یقال فی تویه تویه و نحو ذک

باب هشتم در بیان نسبت

و آن عبارتست از الحاقی یای مشدده بعد کسره در آخر تلفظی تا دلالت کند بر انتساب و عطف کلی بسوی
بسوی اصل و پوشیده نیست که چون معنی نسبت بعد از وضع کلمه حادث و طاری میگردد و او تعیین جملات
که دال بر آن بود تا اگر بعد از یای تحتانی را از جمله حروف علت که خفیف و غالب در زیادت است ساختند
و بنظر آنکه مستبیس بیای شکر نمود آن را مشدود کرده اند و چون از پشت و اتصال بجزء سخن برگردید و اعراض

آن گاه بریای مذکور جاری شود فیقال جبارنی بصری درایت بصری و مررت بصری و این جمیع لایحه
گویند و محدود را که اصل است منسوب الیه و با حرف است مانند تالی تانیث و قبل اسم محله اهرج بالا ضافه + و در
از وجه تصرفات لفظی و جاست زیادت حذف ر و ابدال تحریک و نیز یای مشدود گاهی برای
آید در صفت نحو احمری بسیار سرخ و علامی بسیار عالم و د و آری بسیار گزنده قال المصحح (شعر) انظرنا
داشت قشری + والد هر بالا انسان د و آری + و گاهی برای وحدت در اسم جنس نحو رومی و ترکی و حبشی و در
روم و ترک و حبش بجزها و گاهی برای مصدریه در اسم یا در صفت لیکن با تالی فوقیه خوانسانیه و علامیه و لایحه
بفعل و نه بحرف الا آنکه اسم گردد نحو قشری در تخلص نام مردی و لثوی در لثا نام پسر خندان و هر گاه برای نسبت
آخر کلمه لایحه شود تالی تانیث بر افتد مطلقا نحو رجل کوفی و امرأه کوفیه در جل کی و امرأه کفیه یعنی باشد کوفی
و نیز بیفتد زیادت تشبیه و زیادت جمع صحیح نحو اشرقی کبیر العزیزه در اثنان و عشری کبیر العین در عشرين
و جمع مذکور از اعلام چیزی گردد و معرب بکرت بود نحو بحرانی و این بیشتر است و گاهی بحدف هم آید نحو بحرانی
فی الکافی شد بحرانی فی البحرین و بی مدریه معروفه و القیاس بحرانی کانهم فرقا بیت و بین المنسوب الی البحرین است
و قشری تالی باشبات یا دون منسوب بسوی قشربین نام شهری در شام که در اصل صحیح قشربین یعنی کبیر القاف صحیح النوا
الشدوده و سکون الشین بر یکان سال و نیز بیفتد زیادت جمع موزن اگر چه علم باشد نحو اذغی فتح الاراد منسوب بسوی
اذغیات کبیر الاراد و فتحا نام موضعی در شام و عربی در عرفات نام کوهی در که عربی در مسلمات جمع مسلمة و تالی
بسکون المیم در کلمات محرکه جمع مکره بالفتح و ارضی بسکون را در ارضین بالفتح کبیر جمع ارض بالفتح لیکن
نحو کرات و ارضین از قبیل اعلام گردد در نسبت ثمری و ارضی محرکه آید یعنی بحدت زیاده و ابقار المیم و الراء
علی الفتحه قرطابین حالتی اجماعیه و العلیه و نیز بیفتد یای مشدود که بعد کسره بحرف نالت یا زائمه از ان باشد
شامی و کرسی و عربی در شامی منسوب بشام و کرسی و عربی اصله مرثومی در و است در نحو مرثومی کرسی
یعنی حذف یای زائمه و طلب اصلی بواو و نیز بیفتد یای کسره از یای مشدود که در قبل آن صحیح است نحو سیری بختید
یای قبل دال در سید بشد الیاء المکسوره و همچنین بالتخفیف در نیم اسم الفاعل من یختمه الحبت من یختم
شیفته کرد او را و طانی در طینی کسیده شاد است و القیاس طینی کسیدی + اما نیم مصغر هموم من هموم
ای نام نوما خفیف در نسبت همچنین آید یعنی با یقاعی یای مشدود زیادت یا هموم و او محذوف در صغیر
مطلقین منسوب نیمیم که از تهیم است نگرود و بیفتد یای اول از متصل لام که بوزن فعیل در فعیله است
فعیل و فعیله بالضم است و تالی که لام کلام است و او گردد و قبش فتح یا بر اگر نداشته باشد فیقال فی نحو
عربی و طوییه و یبیه علی فعیل و فعیله بالفتح عنوی و طوییه و حیوی و فی نحو قصی و ایمیة علی فعیل

و تکیه باضم کشوری و اکتوی و هو الاکثر و جارا اکتوی و زوئی فی اکتیه مصفراست و زوئی مصفر و او
و کل عدیتی با یائین الشد و تین فی النسبة الی عدیه علی تکیه بافتح و اکتوی بافتح مکرر شادوست
قال سیبویه کانت من قارده الی کبره و هو است غلبا لکنه دخی و أجری غوی فی ثبته اصحابا تکیه
علی تکیه خبری غوی فی غمیة لانه لما صار بالادغام کتبیلة فی عدد الحركات و استکانت داخلی
فی النسبة حکما و یفتد و او و ای تکیه و فو و عیش فتمه ابر بشیر و کله اجوف و مضاعف نزد
غوی و تکیه در عینه و مشهوره بخلاف آنکه کله مضاعف یا اجوف بود پس حذف نشود که موجب
تفلسست غوی تیری و حروری و طوی و کوزی و در شدیده و حروری و کوزیة و کوزیة
و بخلاف آنکه در آخرش تا بود غوی تیری و تیرل که از جهت فرق میان ذی التا و غیر آن حذف کنند غوی
میدی و تیری و شد لغوی و غوی و تیری بالحدث در ثقیف و خریف در بیج و القیاس و غوی
در بیج بالاثبات و همچنین شادوست تکیه و تکیه و غیره بالاثبات در سلیقه و سلیقه و سلیقه و
القیاس سلیقه و سلیقه و عمری بالحدث کتبی و سلیقه فی نعیم العین در بی صیده بلقما و جدی هم الیهم
فی بیثیه بلقما شادوست و القیاس غدی و جدی بحذف الیاء و فتح العین و الیهم علی الاصل و از جهت
سیبویه و مورد التعمیر تا ما بر دو افتش و جری و او را در فو که صحیح العین و غیر مضاعف است حذف کنند غوی
صوبی در طریقه و رکوبی در رکبه و عدوی در عدوة و حذفش و شاد و گویند غوی و مشهوره و کله
و القیاس سلیقه بالاثبات است هم و ابن الطراوة و او را حذف کند و اهل وی را معلوم کند او فو و تکیه
و تکیه در رکوبه و طریقه و نیز یافتد ای تکیه بضم فاصح عین غیر مضاعف غوی و سلیقه و تکیه
در تکیه و سلیقه و تکیه و شد غوی و زوئی بالاثبات در زوئیة و زوئیة و القیاس خبری و کله
بالحدث بخلاف مضاعف که حذف نشود غوی تیری در زوئیة و همچنین حذف نشود ای تکیه که بدون تا
سلیقه و تکیه در تکیه و تکیه و شد غوی و سلیقه و تکیه بالحدث فی قریش و سلیقه و تکیه
و القیاس قریشی و تکیه و تکیه بالاثبات و این از جهت سیبویه است و ما بر حذف بار از تکیه و
تکیه تیری گویند که سیرانی از تکیه باضم هر کله تکیه که اهل آنش سیر است چون منسوب کرد
که سیرش غوی یا برتا قرانی در کسره و او را در بنای مخف الوضع از هم نباید غوی و تکیه و تکیه
و لانه در ایام در تکیه و اهل یا کله بخلاف آنکه کله بزرگتر از حد است باشد غوی تکیه که سیرانی
غوی و هو ان و غوی و غوی و غوی و سیرانی جائز مطرد عند السیر و ابن السیران و القیاس و او را فی التا
هتانی ساکن هر کله هم غوی و از جهت است که چون کله بزرگتر از چهار حرف بود یا تا پیش متحرک باشد در نسبت

تغیری نیاید و قاعده حکمی در کتب معتبره در کتب معتبره و مستخرج اما از زنی بیستم و هفت
 سه دریا دراز میزند کسر المهره و المیم و التون و شمس الیاری اثباتیه و قد قشره و نام شهری در شام شاد است و انیس
 از بیست و یک کسر المیم و اجزاء الیاری الاولی و حدیث اثباتیه و دلیل در مثل اصل کسرتین هر دو در جاست بیست و یک
 آنچه چنانکه گذشت و این از جهت تخفیف است بقای آن بر اصل و این از جهت تجویز کسره قاعده کسرت
 در نحو که کسر الزار علی اصله بر کسرتین من زار کسرتین نقال بر بری الفخ الزار و این نظر لفظ است
 و نیز بری کسر الزار و این نظر اصل می و الف ثالث که آخر کسرت است و او شود و اصلی باشد یا بدل از آن
 شوم خوی و خصوی و شوی و شوی و لذوی در زعی و عصا و قنایه و متنی و ادوات و همین است الف
 رابع اگر اصلی بود یا بدل از آن یا زائد برای الحاق نحو شوی و شوی و شوی و شوی و شوی و شوی و شوی
 و شوی و شوی و گاهی حسی که نکند نقال حتی و شوی و شوی و شوی و شوی و شوی و شوی و شوی
 الف دیگر از اینده نقال شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی
 و این کسرت و گاهی بر او بدل کنند و شوی و گاهی بعد از الف دیگر افزایند و شادی و شادی و شادی
 در بیست و شش بقیم حاو سکون یا نام قسیده از انصاف و القیاس نقلی با سکون کاسم فرقی با بین النسوب المیم و الی غیرهم
 و همین ساقط شود الف خامس و قانون آن اصلی باشد یا زائد و الف رابع بعد حسرت محرک که در حکم خامس است
 نحو برای و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی
 و همزه مدد که بعد الف زائد است بحال خود باشد اگر اصلی بود نحو قرایی در قرآن علی نقالی و قد قلب و
 نحو قرایی و و او که در دیگر برای تا شش است نحو قرایی در قرآن و شادی و شادی و شادی و شادی
 قی قرآن و قرآن و قرآن مصفرا من اسما القری و القیاس بقول قرایی و قرآن و قرآن و قرآن و قرآن
 و ذکر این مضمون قرآن من السه فیر و هما همزه یقوتون غنسانی و چهار غنسانی و برانی و روحانی این
 قی ستاره و بران و روحان و قیس التون مسببه که من الواد فلا شذوذ و الا هر دو به است نحو کسرتی و
 و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی
 اصلی که بعد الف است بحال خود باشد خود را قی در راه و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی
 نام و شادی و القیاس باقی با اثبات یا شکی آنکه گفته و ثالث آن باشد چون در نسبت بعد کسره یا یا افتد و او
 شود و قبلیش نحو یا بر کسرت می اصلی خود باز کرد اگر راسته باشد نحو شوی و شوی و شوی و شوی و شوی
 هم شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی
 الی عمرو و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی و شادی

وخاصی بیابدال در قاضی همچنین برمی و بر میونی در برمی علم و نظری در فالیه شادست چنانکه بر
در یادید و یا نیکه خاص کلمه یا زاید است ساطع شود و خوشتر می در مشتری و میچی بدوی می شود در مشتری مهم
فعل با تبدیل و مشتقی در مشتقی + و در است که هفتدای اول از دوی می شده و دوم و او شود و خوشتر می
و بر و او داشت که در آخر کلمه و بعد ضمه بود بعد فتحه گردد و خوشتر می بیفتد الراء در سر و هضم و او که
در آخر کلمه و زاید بر حروف باشد مخذوف شود و خوشتر می و تکدی می کسر القاف و الدال در مخذوف بیفتد همین
و ضم الدال و مخذوف بیفتد القاف و الیم و ضم الدال بعضی در خوشتر قوه و او را باقی دارند و قبلیش را فتح
دهند میون خوشتر می بر با که جدا افت زاید باشد چون در نسبت قبل با می آن اخذ میزد و خوشتر می و
در خانی و ولانی در سقاییه در خانیه با کسر علی فعلیه و حوالایا و بعضی بر او بدل کنند فیقولون سقایی و
در خاوی و حوالای و بر دای شاد که قبل با می نسبت و جدا افت عین کلمه باشد و است که بماند
و هم میزد و خوشتر می و ثانی بالاشبات درانی و ثانی بالابدال در رای در رایه و ثانی + و نیز در
که و او شود که اخذ هر دو دست خوشتر می و ثانی هر لفظ که در آخرش و او یا بعد ساکن بودند بعد
الف قبل یا و نه بعدای مدغم لازم که آن کلمه تنسیب نماید الا بجزف تا اگر داشته باشد خوشتر می در
و ظمی و کوی و دوی در کوه و دو باقی و ساری و شقایی در ساد و شقادی و کوی و
شروی بیفتد فون و را و ابدال یا بود در بی زنی با کسر و قرینه با فتح شادست چنانکه بدوی بیفتد دال
بدو با فتح و القیاس زنی و قرینی و بدوی بسکون نون در او اشبات یا بسکون دال بخلاف خوشتر می و
من که جدا افت و بعدای مدغم هم از باب الیه المهور اما اینس و زجاج ساکن صج را در کلمه سحرنی که ثانی
در او فتحه دهند پس یا را بود بدل کنند خوشتر می بیفتد الباء در قلبیه با فتح و بر شوی بیفتد الشین در بر شوه
با کسر و از پنجاست که زقوی و قروی را قیاسی گویند نه بدوی بیفتد دال در بدو با فتح که با تعلق شادست
چنانکه گذشت و این حضور و این ملک در خوشتر می موافق یونس و زجاج اند و در خوشتر می موافق یونس
هر کلمه شانی که دوم آن لین است در نسبت لین را اگر گردانند پس اگر و است با دقام آید خوشتر می در
و اگر است بعد از کبریا اول را فتحه دهند و ثانی را بود بدل کنند خوشتر می کلیدی درنی یکی و اگر الف است
ثانی را بجز بدل کنند خوشتر می و ثانی در لاد ما و منه المائیه یعنی منسوب یا سو که برای سوال از صیغه شنی است
بجز را با بدل کنند خوشتر می و بعضی ما بهیته منسوب یا سو گویند یعنی بجزف و او فظ + و نیز و است که الف ثانی بود
بدل شود فیقال لاوی و ناوی و برین قیاس است لانی بجزف و لاوی بود منسوب علامت نام می یعنی
بجذفت نامی قویه اما کسانی که اصل لات را لانه گویند در نسبت لابی گویند بر دلام و نزد فارسی چون که

اصطلاح لغوی است در نسبت لغوی باشد. و اگر دو حرف متجانسی حذف صحیح است در نسبت آن نیز مکرر شود اگر آن لغت
مراد باشد نحو گشتی و گشتیه یعنی چیزی که منسوب بهم است یعنی سوال از چندی که او بود و رطبی و رطیبه یعنی آنکه منسوب
بجمله بهم باشد یعنی لغت لم را در اثنای کلام بسیار با او دلیل و محبتی که در و بهم سوال کنند و الا بدون مکرر می آید
نحو لغی و لغی یعنی منسوب به لغی لم و کم تا هم شخصی مثلاً بذا هو الاكثر اما بعضی تضعیف ثانی و تخفیف آن بر دو جا کرده اند
عام از یک مراد لغت باشد یا از قبیل اعلام بود و هر لغت که بعد از حذف اصول بتای آن بر دو حرف باشد
اگر در اصل متحرک الا وسط و لا مش حذف بلا عوض هم تا وصل است یا ناقص محذوف الفاء در نسبت محذوفش باز
آید نحو اخوی و کخی در لغت اصله اخو و شته حرکتی در شوی شتخ اشین و قلب الیاء و او در شیهه صلا
و شیهه با کسر دین مذہب جمهور است و الی ہذا ذہب سبب الیاء اخش در نحو شیهه و شیهه توید یعنی بردن الفاء اسکان
و ابقای یا بنا علی الاصل و اگر نامش صحیح غیر محذوف باشد در نسبت محذوف باز نیاید عین باشد یا فا نحو
و شیهه در جمله اصله و فخذ و سہ اصله سئنه اما بعد وی بردن الفاء و قلب آن بموضع لام در نحو عدہ شاکست
بغلاف قرار که جواز قیاسی گوید و اگر کلمه بحسب یکی ازین مذکور نبود هر دو صحیح است یعنی در محذوف عدم
بدان نحو درمی و دو خوبی در دم اصله و مو بالفتح و رانی و بوی در این وابسته و الاصل بنوع بنوع و بلی
بسر النون و فتحا و اینی بحذف الیم الیاء مع عدم الیاء بنوی بحذف الیم و در الحذف در انهم اصله این زیاده
الیم و اسمی و سموی در اسم اصله سو شسته و سستی و سستی در است با کسر اصله است با ترکیب و فی بدون الیاء و فوی
بایم و الواد آورده سبب و فوی بردن الفاء و او در فم اصله فوه و هر کلمه که در نسبت محذوفش باز آید عین یا
فتح دهند نحو جرجی و سموی شتخ الیاء و الیم در جمله حج با کسر و اسم اصله سو شسته چنانکه گذشت مگر در مضاعف
در بعد و محذوف عین ساکن آید نحو زنی بشد الیاء الموحدة در رب تخفیف الیاء اصله رب بالتشدید و این مذہب
جمهور است و الی ہذا ذہب سبب و بر دو السام اما اخش عین را در لغت کسب اسلا ساکن است عند الیاء و نیز ساکن دارد
در نحو اخت و بنت حذف تا و در کلمه باصل است یعنی در کلمه که لام آنرا حذف کنند و محض آن تا می نیست
آنند چون منسوب کنندش تا حذف نمایند و کلمه را با سلسله رد کنند نحو آخرتی و بوی در اخت با ضم اصله کلمه
با ترکیب و بنت با کسر اصله بنوع حرکتی و بوی و کوی در ذیبت و کیت بالفتح اصله فذیر و کیت الیاء و کیت الیاء
تا نیست را چونکه محض حرف اصل است در نسبت حذف کنند فقول آخرتی و بوی و بوی و کیت الیاء و الیاء
در اصل کوی بر وزن فیل با کسر است در نسبت کیتی آید یعنی بجز الت تا نیست و نیز در است که و او در نحو
بوی و کوی فیل و الیاء افزاینده نحو کتانی و کتانی که در فیل و این نزدیک جمهور است اما سبب کوی کوی کوی
شتخ لام حذف تا و الیاء و او در نحو شتخ کوی بسکون اللام علی الاصل و جمع را در نسبت رد سبب کوی

و گاهی بجایش دارد چنانکه در بعضی کتب است که بعضی از اسامی نسبت بر خلاف قیاس منقول است نحو
 درستی با کسر و اس بفتح و شکاری با فتح در تمامه با کسر نام شهری و دهری با ضم مرد سن در دهری فتح
 و اما الله هری للذی یقول بقدم اللدیر فهو بالفتح علی القیاس و مثل بالضم در سئل بالفتح زمین نرم و علقونی
 بالضم در عالیته آنکه فون نجد است تا زمین تمامه در جل بیان بجزت یک یا و زیادت الت عوض آن قبل لام مسئله
 یعنی و چنین است شام و گاهی بر سبیل قلت یانی و شامی نیز گویند یعنی جمع میان الت و یانی مشدود و این طبیعت
 و افعی بالتحریک در افعی لغتین و عزی و عجزای در فرسان و رازی در ری و ثوب حاری یعنی منسوب
 بسوی حیره با کسر و این شاذ است رعل حمیری علی الاصل و عمار مدنی بالشد و در جل مدنی بر قیاس رعل مودعی
 شاذ است و در غیر آن مرفی بر اصل و کسار کنجبانی و انجانی مفتح با در هر دو منسوب بسوی منج بکسر یا نام جانی
 و گاهی یانی مشدود را برای مباله در اسامی اجناس جدید آنکه آن اسم را بر وزن فعال بالضم بنا کنند یا در آخرش
 الف و فون بضم نیز اند نیز لایق کنند تا دلالت کند بر غلطی آن خصوصاً آنکه فون و فونانی و فونانی آنکه انت و فونان
 بود در لیبانی و شمرانی آنکه ریش موی وی دراز و انبوه بود و علی هذا القیاس و گاهی در حوت و صنایع
 فعال بالشدید بجای منسوب آید نحو رعل زجاج و سناک و خباز و قزار و عطار و بقات و جز آن شکل
 برای صاحب آن چیز نحو رعل طاعم و کاس و رعل کبر العین نحو طعم و لیس ای و طعم و کسوة و لباس
 و هذا کله موثوق علی السماع فلا یعتدال لصاحب الف کتبه حکاه و علی هذا القیاس
 باب نهم در بیان حروف زوائد و ابدال و قلب و حذف در آن چهار فصل است
 فصل اول در حروف زوائد

بر آنکه حروفی که زیادتی در بنای کلمه که بدون تکریر بود جز از انما نیاید ده حروف نهایت منقول است قرآن
 الله و سال السانی عنها فعال (شعر) هویت السان ^{فصل} و قد کنت قدما هویت السان + فعال
 انما ساک من حروف الزیاده و انت تشد فی الشعر فعال قدما جبک مرتین و قد جمع این حروف منها
 نیفا علی مشرفین ترکیبا حکما و غیر حکلی قال و حسننا لفظا و معنی قوله (شعر) سالت الحروف الزوائد
 عن اسما + فقلت و لم یعمل اناج و تسبیل + اما زیادتی که بطریق تکریر بود برای الحاق باشد برای
 غیر الحاق اختصاصی بحرف مذکور نماید بلکه گاهی ازین حروف آید چون شکل و علم و گاهی از غیر حروف است
 چون قره و در پیش و صح و قطع و جز آن و زیادت حروف مذکور بنظر اخصر مختلفه آید یعنی گاهی برای انفاذ
 معنی مثل حروف مضارع و این اقوی زوائد است و گاهی برای عوض مثل یانی زوائد و گاهی برای مدحوت
 مثل الف کتاب گاهی برای الحاق مثل را و کثر و گاهی برای سکان تلفظ مثل مزل و وصل و گاهی برای تکریر

مثل الف تعبری و طریقی که میز زود انداز اصول و بین آنهاست سه است اول اشتقاق که دلیل اصالت
سم بود و ان انشای فعلی از فعلی بود باقی مایه و معنی آن با تفسیر در نقطه زیادت در معنی کلیم من عظیم و جانج
من بکنها ریب من شرب و نزا من نزا و غیره و این را اشتقاق اصغر نامند و در الذی انجمن فیه
با اشتقاق کثیر که تلاش ابوالفتح نحوی است نه دیگری عقد ترکیب که بود بر ترکیبی که باشد برای معنی
مثل قول و قود و لیت و قول و لوت معنی خفت و سرعت مثلا دوم عدم النظیر که هم دلیل اصالت است
نروج که از اولان متداوله عرب بر تقدیر اصالت حسنه یا زیادت آن سوم غلبه زیادت یعنی وقوع حرفی از حرف
زودتر در جایگی اکثر محل زیادت آن بود اما اشتقاق اقوی دلائل و اقدم آنهاست ای و تکیه عدم نظیر و غلبه زیادت
معاصر اشتقاق بود حکم با اشتقاق است پس دلالتا غنسل فعل بود زیادت نون قبل عین از عسکلان با تحریک
به فعل با اصالت نون اگر چه مقتضای عدم نظیر است همچنین شتال مجفف فعال باشد زیادت همزه قبل لام و فیهات
شامل بتقدیم همزه و شمل محرکه و بز آن و برعش غنسل از عشن بالتحریک + و فرسین که مرجع فعل از فرس بالفتح +
و یغفن کفر غنسل از بلاغت زیادت نون بعد لام + و خطا کف بالضم فعال زیادت الف و همزه قبل لام از خطا
+ و دلامس کف فعال زیادت الف و میم قبل لام از دلمس و دلامس + و یکنین فعلیه زیادت نون مثانه
تحتیه بعد لام لمی همیشه با هم ای و اسح + و چه زاس با کسر ضمال زیادت میم و الف قبل لام از برسین بالفتح و یغفان
که زاس فعال زیادت نون قبل عین و الف بعد آن از نفس بالتحریک + و کز کتوت فعلت زیادت های مثانه
فوقیه قبل فاو و و تهای دیگر بعد لام از زرم بالتحریک + و اکتد کسفر جل افضل زیادت همزه قبل فاو و نون قبل
عین از لدد بنشین + و انقل کیر جل افضل زیادت همزه و نون قبل فاو از قمل محرکه و عتد فعل بود با صلت
میم زیادت یکی از دو وال لمی تعدد ای تشبه بعد بن عدنان به فعل زیادت میم اگر چه مقتضای غلبه زیادت است
میم تعدد اصلی است و در نش فعلی نذازد بروزن فعلی که نظیر نازد اما نحو تسکن و تمدح شاذ است بر تریب اصالت میم
و همچنین مراحل فعال بود با صلت میم لمی ثوب مر جلی ای بنش علی صوره الراجل نه معامل و میم مر جل از نفس کلیم
است بر فعل کدرج والا مفضل بود و این حسدوم است + و مرغزی فعلی با صلت میم و زیادت الف لقولهم الشعر
خلات العنان به فعل + و یکنان بفتح فیهال با صلت نون و زیادت یا و الف از فنن بالتحریک لطلان
و اول افضل با صلت داو و زیادت همزه قبل فاو دلیل اقوی و اول که سوت و حج سوت است فعل
زیادت و او که می نش و جمع آن بر فوعله بالکاف و فواصل آید مثل جوهر و جهره و جواهر و اول از و اول با صلت
و نزد بعضی از اول کل و اول بالفتح بتقدیم داو بر همزه و نزد بعضی از اول کل اول با تقدیم همزه بر داو
هر کلمه که محتمل در اشتقاق باشد حکم بر درست اگر محلی و واضح باشد چون از علی که فعلی بود با صلت همزه زیادت

الف بعد لام و هم فعل باصالت الف و زیادت همزه قبل فا از جهت وجود کبیر آری و کما کل در اوج کت من
اذا اکل و ادریم نار و ط کما کول و مرکز علی کرمی اذا اربع یر + و حیان نام در قریم فعلات باصالت
هر دو با زیادت نون از حی از جهت عدم انصرافش و هم فقال باصالت نون و زیادت کی از هر دو از حی و کت
از جهت انصرافش + و سببیه هم فعلیه باصالت نون و زیادت تانی فوقانی از سبب بفتح و هر دو هم فعلیه
باصالت تا زیادت نون قبل صین از سبب معنی السبب و گرنه یکی که راجع باشد و از سبب است که تک با هم
که در اصل ملاک بود مفعل باشد یعنی مصدری یعنی مفتول از لاک یعنی ارسل و این قول ابو عبیده است مفعل
بقلب صین از الکرکه یعنی رسالت و این قول کسانی است و در فقال باصالت سیم و زیادت همزه قبل لام از لاک
یعنی مالک شدن و این قول ابن کیسان + و موسی الحمدید مفعل بود زیادت سیم و اصالت الف ایسا موسی
سر تراشیدن و آن از موثقات سماعی است در حالت طلیت غیر منصرف باشد در حالت تکبیر منصرف مانند حقر
و این غریب بصریان است اما کوفیان فعلی گویندش باصالت سیم و زیادت الف از میانان با هم که این
و این مرجع است و اما موسی اسم رجل فقال ابو عمرو بن العلاء هو ایضا مفعل بل علی ذک انصرافه فی التکره و محلی
لا ینصرف علی حال و قال الکسانی هو فعل فینی ان کیون الفه للاحاق بمحمد و الا و صبان یمنع صرله بعد
التکبیر + و انسان فعلان با کسر باصالت همزه از انس بالضم و قبل از این اس و تصغیرش بر این بیان زیادت
یا بعد سیم شاذ است و قبل افغان زیادت همزه و بجزف لام بر خلاف قیاس و اصلش انسیان بود بر فعلان
از سیان + و همزه بضم سیم و تشدید را کثیر که فراشی فعلیه بود زیادت یای نسبت و ای ماخوذه را تا من سیم
یعنی انخسبه لانما استخفی عن الحرة و هذا قول ابی بکر ابن السری و اما من السیر یعنی ابیحاح لانما ذک الکلام
و هذا قول السیرانی و ضم السیمین من شواذ النسب که سری فی الذمیر و علی فی استسمل و بعضی فعلیه گویند ضم فا و کسر
اول از سیم معنی مذکور و اصلش سروره بود در وزن فَعْلُولَه بکسر اللام و بعضی فعلیه بکسر ریمین و اصالت یای و دم و اس
سروره یا سروره بود از سر و بفتح معنی مروت و ایت کردن و قبل از سروره یعنی بلند می و قبل از سروره و اصلش
بر تقدیر اخیر سروره یا شد بر فَعْلُولَه بکسر ریمین + و کتوبین بضم سیم و ضم همزه فَعْلُولَه باصالت سیم و زیادت و ادانه
تا ن کتوبه یا سروره ای برداشت سروره آری و اما از آن کیون بالواو ای قام بواو سروره برین تقدیر همزه منونه
مبدل از و است چنانکه در آذ و قبل فَعْلُولَه بفتح سیم و ضم صین از او ن یا بفتح تنک بار و قال الطراوی
من اللاتین یا فتح و هو اللعاب و الشدة + و همچنین کنندرس مقد کبیر و منجوق کعص فوط اگر چه صرحت مستعمل
و مفتول بود زیادت سیم و نون قبل فا و زیادت یا و او قبل لام بدیل جفتونا یا فتح ای از سر و ان منجوق
قال سهریان در نما فَعْلُولَه و مفتول باصالت سیم و زیادت نون قبل سیم لثوم همزه که در سهریان

و اما هر گاه یا بیشتر از یک تنگ از جهت ندرت و یا تولید آنها چنانکه قرار گشت که آن مولد است از کلام است اعتدالی
 نباشد در صورت نخستین سخنون یا بروزن ^{فقط} و فصلول بود زیادش یا و او قبل لام ثالث کبر و کتب و غیره
 و در آخر آن کثرت یا بروزن ^{فقط} فصلول زیادت نون و یا و او قبل لام ثانی علی ذبب الیه البعض + یا و او
 کبر و صیغه مذکور و آنچه که معانی آنست اگر چه باعتبار حکم عقل محتمل بروزن دیگر هم هست نحو ^{فقط} فصلول و فصلول
 زیادت نون قبل غین و زیادت نون و م و یا و او قبل لام از جن و ^{فقط} فصلول و فصلول زیادت میم قبل غون
 و یا و او قبل لام از جن و ^{فقط} فصلول و فصلول زیادت میم قبل فاد و او قبل لام ثانی از جن مثلا لیکن ^{فقط} فصلول
 بجز احتمالات اربعه مذکور سابق دیگری میفرودند و نیز در استنسیب که چون اکثر اثنای لفظ جمع بر نطق واحد
 پیش از آنکه یک که محتمل مفروض بود محتمل جمعی هم خواهد بود و لهذا محتملین که جمع آن متفق علیهاست یا بروزن ^{فقط} فصلول
 و این بر تقدیر اول است یا بروزن ^{فقط} فصلول و این بر تقدیر ثانی یا بروزن ^{فقط} فصلول بحدف صین
 و بر غیر قیاس و این بر تقدیر ثالث و رابع + و برین قیاس است نخستین و سخنون و صیح احتمالات مذکور
 و بر تقدیر نقدان مشتاق دلیل زیادت حرف کلمه یا اخته آن بود از او زبان عرب بر تقدیر اصالت باشد نون ^{فقط} فصلول
 که فصلول بود و این بر تقدیر اصالت هم است یا ^{فقط} فصلول و این بر تقدیر زیادت آن ^{فقط} فصلول که نیامده + و نون ^{فقط} فصلول
 بضم الیه که فصلول است نه فصلول که معدوم است بخلاف کلمه که فصلول است باصالت نون و زیادت و او ^{فقط} فصلول
 که شدت اما حکم زیادت نون ^{فقط} فصلول با کسر که در حل و ^{فقط} فصلول بضم خای معجمه و فا کفر فصار و تالی ^{فقط} فصلول کجفر از جهت صریح
 اجوات آنما بود که ^{فقط} فصلول است بضم القاف و ^{فقط} فصلول بفتح الفار و ^{فقط} فصلول بضم الفاء همچنین همزه آنچه کسفر جل از جهت
 آنچه بفتحین و طم ایچیم و اگر بر تقدیر زیادت حرف هم خروج لازم آید چنانکه بر تقدیر اصالت هم حکم زیادت است
 مثل نون ^{فقط} فصلول و چندین مگر آنکه زیادتش در آن محل نیاید پس اصلی باشد مثل میم ^{فقط} فصلول و عرب مرز ^{فقط} فصلول
 و اگر خروج کلمه بر هیچ یکی ازین تقدیر لازم نیاید دلیل زیادت حرف غلبه زیادت آن حرف بود اکنون مجال غلبه
 زیادت یا پیشند تا بطلب توان رسید بر آنکه غالب است زیادت حرف مگر برای الحاق یا شریا غیر آن یا بیشتر
 اصول یا زیاده از آن نحو گرم و هم ^{فقط} فصلول علی خلاف کما ^{فقط} فصلول و ^{فقط} فصلول و ^{فقط} فصلول که تعید و ^{فقط} فصلول
 لیکن مگر یفاتنار و انبوا ^{فقط} فصلول بکسر الصادین و ^{فقط} فصلول و ^{فقط} فصلول من قوی الدیک و ^{فقط} فصلول من ^{فقط} فصلول
 لاصات الناس ^{فقط} فصلول رابعی است از باب مکرر فاون صین و نه زیادت یکی از دو حرف لاین ^{فقط} فصلول
 البصر ^{فقط} فصلول یا ^{فقط} فصلول قهزوه ذک ^{فقط} فصلول فصل ^{فقط} فصلول عند هم من ^{فقط} فصلول و ^{فقط} فصلول صر ^{فقط} فصلول من ^{فقط} فصلول صوت ^{فقط} فصلول
 من ^{فقط} فصلول ای ^{فقط} فصلول و زائد از بروزن و حرف مکرر حرف ثانی است که متشای حدود مکرر است یا ^{فقط} فصلول
 زائد گوید و سیبویه یکی را از آن بر دو اول باشد یا ثانی و نیز در استنسیب که هر چند زیادت حروف زوائد نظیر الف

در دو کوه در اول کلمه نیاید خصوصیت محلی ندارد بلکه گاهی اول واقع شود و گاهی بجای ثانی و ثالث و رابع و جز آن لیکن کما
 زیادت نیزه و میم در اول کلمه باشد حست از سون فقط نحو افعل و افعل و افعل با کسر و تنجیح کحس بخلات نحو برناک و اتم و غطیش
 و مرز و بخش + فعل الا فاعل فعل الهمین و نون و فیکه ثالث ساکن باشد یا در آخر کلمه بعد الف و اتم پس حست
 اصول نحو شتر بنفش کسفر فعل و عمران و زعفران و او و الف با حست اصول یا زائد از آن در اول کلمه نحو جندول و
 کثور و جار و قشری بخلات نحو در فعل کسفر فعل که مصلحت قبل زائده و یا با حست اصول یا زاید و نحو کلمه
 و حست و حست و حست و حست که اصل باشد نحو کثور کثور و قبل زائده کما مر و مطروک نسبت
 نیزه و مضارع و امر از ثانی مجرد و بعضی ابواب و صیغ جمع و تا در مضارع و فاعل و تفعیل و بعضی ابواب در
 مانند حوت و عفریت اما سیویه زیادت آن را بعد و او یایی مذکور از اشتقاق یا عدم نظیر گوید نه از لجه زیادتش
 و این در باب استفعال + و شاذست در استفعال سطح مفتح نیزه قطع در ماضی و ضم یا در مضارع اصلا اطلاق بطبع فعل
 اقام بقیه نزدیک سیویه یا افراد از استفعال گوید و حذف تا و نیمه نیزه و ضم یا از شواذ و جار ایضا استفعال سطح کبیر نیزه اول
 در ماضی مفتح یا در مضارع + و اما قول البعض و ترا و بعد کما لوت نحو اگر متکسر فعیز موقوف به لانا لم شذوذی نیزه ممکن
 فی کاشین فی اگر کشش و الکاف فی هندکی فی اللبت الی الی الی ویم در اسم فاعل و اسم مفعول و مصدر و ظرف آنکه
 اگرچه قبل زیاده از حست اصول بود و نون در مضارع و بعضی ابواب و او در بعضی ابواب و الف
 در اسم فاعل و بعضی ابواب و مصادر و صیغ جمع و یا در مضارع و تفعیل و جزآن اما زیادت لام کم است
 نحو زید و عبدل و عبد + و ابو الحسن عبدل را مرکب از عبد الله و لاسم اصلی گوید و نیز در قوسه
 از و زائدست + و فیشله در فیش و فیشله و یفعل در فین و یفعل و بعضی فیشله و ما بعدش فاعل
 گویند زیادت با و اصالت لام و زیادت با کسر بلکه بعد از حروف زو اء ش نیزه در چنانکه حرمی لام را و صیغ
 بکشیر انما سما کلام نحو ابراق یبرین ابراقه در اراق یرین اراقه و اتمه و اتمت و اتمت و اتمت و اتمت بخلات
 بعضی که دو کلمه بالاستقلال گویند لجمی قولهم کما تمکت فلاته و کما تمکتا بالهار و البسم ای اتخذتما اما فیه
 به جمع نزد بخش فاعل است از بلع چنانکه گذشت و نزد آن جنی فاعل کدر هم و دیگر که کسر الهاء است و کما
 نزد ضلیل مفعول و نزد ابن جنی مفعول و را تمته و اتمته قال الجوهری اتمته البعیر اتمته اذا رفعه و
 زیاده الیاء و هرگاه در کلمه غالب متعدد بود همه زائدست اگر بقای کلمه بر اقل از سه لازم نیاید نحو صفا فعی
 اظطبان و الا حقیقه زیادتش موجب صریح نبود مثل سیم کریم زیایش و نیزه ارومان نه در او نش و لام را و کما
 الفش لوجود مفعول و افعالان در افعال دون فاعل و افعالان و را فاعلی و اگر چه در سینه و مزق
 باشد ترجیح شبه اشتقاق است اگر مسکن غیر معارض بود پس تمامی ترکان زائد بود و تفعیلش لوجود الف و اتمت

بان و تخفیف افکار و الا حرفیکه زیادتش زیاد باشد چون واو کو ال نه همزه اش اگرچه فعلان و فعللان در
 همچنین فاعل و مفعول مجرور خارج از اوزان اند و اگر زیادت سیح یک موجب خروج نبود و در کلمه هم شبه اشتقاق با
 هم فاعل و مفعول و غام مخالفت شبه ترجیح دهند یا شبه بالزوم شد و زانها را با بک و غام و از بیجاست که کما حق و کما حق
 هم فاعل و مفعول بود زیادت یا هم و اصالت هم و این از جهت وجود کما و عدم کما و کما است میقال
 و کما انرا اذا تلبست و هم فاعل باصالت یا هم و زیادت هم برای الحاق بجز و این از جهت اظهار مخالفت غام
 و اگر شبه دیگر هم موافق کما و غام بود ترجیح بکما و غام است و پس چون ممد و کما باشد زیادت و ال
 برای الحاق به مفعول و این سبب بودن ممد و کما بافتح است و اما قنیکه کما و غام نبود ترجیح بشبه است اگر
 اگر چه معارض بود این در وزن اغلب و قبل بوزن اغلب پس منقلب مفعول بود زیادت هم از وجود و طلب و
 عدم منقلب و زمان فعلان زیادت نون از جهت رتم و عدم رتم میقال هم الشی اذا اصلها و اکله و نزل
 بعضی فاعل که این وزن در بابش اغلب است نحو تعلق و جشار و نحو آن و اگر شبه دیگر هم موافق وزن
 و اغلب بود ترجیح بوزن اغلب است اگر چه معارض باشد آنرا وزن اقیس و قبل بوزن اقیس پس خوانان
 بود باصالت داد و زیادت نون از حوم که اغلب است نه فوعال از حمن که کم است از ان و همچنین مورق
 بفتح المیم و الاز مفعول بود از مورق نه فوعل از مورق اگر چه فوعل اقیس است و در مثال داوی از مفعول انفتح
 و اگر اغلبیت اصلا نباشد هر دو وجه است نحو از حوان بضم همزه و هم که هم افعالان بود زیادت همزه و اصالت
 و او از جایر بود هم فاعلان باصالت همزه و زیادت و او از ارج الطیب کعلم اذا فاح و اگر شبه اشتقاق از
 هر دو تقدیر بود ترجیح بوزن اغلب است اگر یافته شود پس اتمة فاعلة بود باصالت همزه و زیادت تضعیف که
 و اغلب است چون در ثبته و ثبته و امره چنانکه گذشت نه از کلمه زیادت همزه کسور و اصالت تضعیف که مفعول است
 اگر چه اسح و مع هر دو مفقود و الا هر دو وجه بود چون اسطوانة بضم همزه و طاک که هم افعواله است زیادت همزه و
 اصالت نون و هم فاعلان باصالت همزه و زیادت نون با وجود ندرت هر دو و فقدان سخن واسطه همچنین
 شبه که معارض خروج است مجوز هر دو است پس سنگ بفتح المیم و الیا بشلا فاعیل بود باصالت همیم و زیادت
 یا قبل لام مفعول زیادت همیم و اصالت یا از جهت مسک و کثرت مفعول اگر چه فاعیل و همیک موجود نیست

فصل دوم ابدال

بدانکه ابدال عبارت از آوردن حرفی است بجای حرفی دیگر نه برای ادغام و آن برخلاف اصل است
 و شناخته میشود بمعرفت لفظ اصل پس واو قول که اصل قائل و قائل است اصلی باشد و الف و همزه قائل
 قائل که فرج و سیت برل از ان و همچنین الف قبل و ضارک و واو و جبه اصلی بود و یای حلیان مثنای حلیان

و در او مشرب مصغر ضارب و همزه ابوجه جمع و جریل از صرفت اصول خود که الف و او است و معرفت فرع از همزه
 حرفش بدل از حرف اصل بعلی از اصل باشد و از اینجا است که پای مؤنیه را که مصغرا و فرج و است اصل گویند و همزه
 دارد که اصل ضریب است بدل از ان بخلاف و او مشرب که در اصل الف بود و از جهت ضمیر تصغیر که قبل از بی است
 بر او بدل شد و همچنین و او و فراه را که جمع تکسیر و فرج هم است اصل گویند و میهم هم را بدل از ان اصله فوه
 و معرفت اخواتش معنی بمعرفت کلماتی که وی را مشارک است در اشتقاق از اصلی واحد پس تالی تراش بدل
 از و او است بدل و وارش و موروث و جزان که مشارک تراش است در اشتقاق از و ارش
 و علت احتمال تنگی حرفت ابدال دارد و کثرت نظره بگیر که رویت و است چون یا می مشتاقه تخمیه تعالی که بجا
 از برای سوجه تعالی است بدل علت تعالی و کثرت تعالی جمع ثلث و لزوم بنای مجهول بر تقدیر
 اصالت حرف بدل چنانکه گویای غراق و طای اطمینان از همزه اراق و تالی استسیرت و الا لا اتم
 که سفتکل و الفصل باشد و آن بنای غیر معروف است این است و وجه معرفت اما حرفش چهارده است
 السنة واللائف والیاء والواو والسا و الیم والذال والذال والصاد والظار واللام
 والمیم والنون والهاء وقد جمعاً قولک (انجدت یوم منال زط) وقولک (انصت یوم جید طاهری)
 وایضا قد جمعاً فی قولک (منض سوؤة الطانج) چنانچه المشهور اما سیرانی یازده گویند (احد طویله
 منها) بحذف حرفت از ان را صاد لام و بخش دوازده قدر جمعاً الزبیدی (طال یوم انجدت) بخند
 دو حرفت را صاد و این الکتب هشت (طویت والما) باسقاطش حشر جمیم را صاد لام نون
 و بعضی سیزده (راستخده یوم طال) باسقاط صاد و از و زیادت سین صله و بعضی پانزده (راستخده یوم
 سال زط) بنیادت سین نطقه و آن بدل از همین آید نحو السدة و رخل مسدودة و الاصل السنة و رخل مسدودة
 بالجمعه و از آنجا که سینه سینه است و یک (انصت یوم جید طاهری) بنیادت هفت حرفت یعنی
 (قار) بدل از تالی مشتاقه نحو جردت در جردت بالتحریک قام زید ثم عمر و در قام زید ثم عمر و انظار در انظار علی
 فعال بالضم کراهت طعام (وقاف) از کاف نحو قطفک و وقفت در کشفک ای از کفایت و و گفته باضم
 اشیا بنظیر و همچنین کاف را بطریق شد و ذکابی بقاف بدل کنند نحو غزلی کاف در عربی کاف امی خالص و
 گاهی بنای فوقیه قال (شمر) یا ابن الزبیر طالاً خصیباً و طالاً خصیباً الیک و الاصل طالاً خصیباً
 و شکل ان کیوان وضع الضمیر المنصوب مقام المرفوع ای عصیت الیک (وشین) از کاف نحو مرشش و حرک و
 ازین بدل شکسته بنی اسد و میهم نحو ظهرش در نظر که کسب الکاف (ورار) از لام نحو فرخ و در ذی بطنه (دعین) از
 همزه نحو شهد علی فمحه از رسول الله در آشتدان محمد رسول الله و این ابدال را چونکه در انست بنی سیم حرف

حمنه تميم گویند (دوبار) از تميم نحو با اسك و راء اسك حكاية ابو علي عن الاممسي (دثار) از قاخو ثرموع در قريح
جمع فرغ با فتح جاي بيرون آمدن آب از دلوسيان چسبای كرو و نثار الدار و نثار الدار با كسر و از ذال نحو كجا
در با جاذبی آنكه با طرف انگشتان استاده باشد و بنو در جزوه پاره از آتش + و نیز گاهی بیل حرف سین کلام
که بود تضعیف آرد در آخر معنی لاش را حذف کنند همین را شده و نحو آت فی ویر و دم بنده الباء و الحار والدلل
و تميم و الاصل الی و آخر ویدی و دتمو + و نیز بعضی ضاد و ذال مجمر را هم از حروف ابدال گویند یعنی ضاد از لام نحو
جسد در جمله الفتح و ذال از تهای مثلثه نحو كقدم در ككتم ای ابطا بالجواب و این در غایت تلمت است چنانكه ابدال
میان حا و سین مثلین نحو نوح در نوح بالضم و فتح و فتح بفتح بشتاب قن و میان حا و سین مجتنبین نحو آخرت در
آخرت آنكه در بی شخصی گوید و غطر در غطر بفتح دم زدن مشتق و تشکیک است بود اما حروف مشهور پس بجزه بدل از نوح
حروف آید و اواله یا سین یا قیاسا از و اواله و یا چنانكه در بحث اعلال مذکور شد و سماقا از و اواله نحو آخذ
و انما و انما در و حد و وثا و و شمار و انشد ابو علی (ع) احب المؤمنین الی موسی بن مراد موصلین
و موسی و کذا قرئی فی الشاذة بالسون و الاطلاق و از الف نحو عالم و نادر در عالم و نادر گاهی همسنة مبدله
بجست ضروری حرکت همسندگی فی قول (ع) لقد تجتبت شوق المشتمین + بکسر المزمه فی الشناق و و آیه و کتابة
بفتح المزمه در آیه و شایب و از این نحو شایب با کسر و نوح اباب بحر در عتاب بحر بالضم و نزا در نوح و از این نحو کذا در آیه
و شاد در شاه اسم جنس و الواحد شاة اصلها شوبه بالتحریک و آل رأیت در نلی رأیت و آل در ابل بدیل لیل
و قال الکسانی در یس ان اهل آل اول بالتحریک و تصنیف او ایل و الف بدل از چهار بجزه و او یا نون سونین قیاسا
از هر چهار چون آمن و کال و طیح و رأیت زیا و سماقا از و چون یا نحل در یو نحل و از این چون یا اس در یاس
و از و چون طانی در طنی کسید و تشکیک منسوب گردد و یا بدل از حرف آید بجزه الف و او نون یا
تا سین عین جیم قیاسا از بجزه و الف و او چون ایمان و محاریب و میزان و سماقا از بجزه نحو
قریث و کوشیت اصله قرأت و کوشات و از الف نحو حلی و قفا در حلی و از و نحو صبیبة با کسر صبی
صبی و الاصل صبیبة و صییم اصله صوم جمع صائم من الصوم و نیا جمع نام من النوم و از نون نحو انسان و
ایار سین و در انسان و انار سین و اناسی و نظرابی در انار سین و نظرابین جمع انسان و نظرابان و قبل اناسی
جمع انسی با کسر و الیه الشذو للوحدة و نظرابی جمع نظراب با کسر و از این چون انسانی و انارانی در ثواب جمع
ثعلب و انارانی جمع ارب و از این نحو انسانی و ثعلب قال (شعر) قدم زیاکان و از انسانی + و انت با لجران
لا ثعلبی + و از سین و سین نحو النعامی و السادی و در النجاس و السادس و نحو عفا دی در ضفایح جمع ضفیر
با کسر و قرئی در قرع قال ابن الاعرابی قال بعض شمس الاکل من القری ما کفین و از حیم نحو شیره و شیبیره و شیره

و شجره و صندلی و صندلی و تشدید یا در منبع و صندلی و نیز کثیرت بدلیت یا ساغا از حرف غیر از و مثل که
 دروش ساکن یا از سه که اوشس در غم در ثانی است نحو اخلیت کتاب اصله اکتف و قبل منان بالاستقلال
 و در تمییزت اصله اتممت ای اقدیت و حیثیت اصله حسست و تمییزت الاطلاق اصله قصصت من الشخصیه
 و تقضی الباتوی اصله تقضض من التقضض و تقضی فی تقضض من التقضض و تقضض کجوار اصله ذی اذین جمع و تقضض و
 جاب و پدیت فی دهر بنیت ای در حجت و صهیبت اصله صصت ای کتلت لاصه صه و تد پدی فی اذین
 و لا در بیک فی لا و بیک و نیز کثیرت بدلیت یا از و مثل در فعال اسمی بدون تانه در مصدر نحو قرأ و قرأه و قرأه
 و دیناس و رویتاج و الاصل قرأ و قرأه و دیناس و دیناج بدلیل قرأ و قرأه و دیناس و دیناج و دیناج و دیناج
 یا خریوط فی ابلو که از خریوط و دیناس فی انما بفتح همزه و کسر آن قال (شعر) رأیت رجلاً ایما اذا شئت
 فیضی و ایما باعشی فیضی + و قال الاثر (شعر) یا یثما اکتا شاکت کما شاکت + رأیت الی جنبه ایما الی اندر +
 در او بدل از سه ش آید همزه الف یا قیاساً از هر سه چون اومین و شکرین و شکرین و ساغالا یا
 چون کرمون الشکر اصله شومی بالفتح و شکر اصله شوی جمع فعی و شکر اصله مضوی و شکر اصله مضیار و امر مضی
 علیه اصله مضوی و القیاس مضی کرمی و تا از شش و او یا با صاد سین طاً قیاساً از او و یا تمیکه فای
 افعال است چون اکتف و اکتف و ساغالا و چون توج اصله ذوق کجور من الویج و حجاب اصله و حجاب
 و تقوی اصله و تقوی و تقوی اصله و تقوی و تقوی اصله و تقوی یعنی الوقار و تقوی و تقوی بالضم اصله و تقوی
 و تقوی و تقوی اصله و تقوی و تقوی اصله و تقوی اصله و تقوی اصله و تقوی اصله و تقوی اصله و تقوی اصله
 مثل تقوی فقال الزجاج تقول تعدد کتبه و قال الاخش و عدة و هو القیاس و از او چون اکتف اصله کتفی شم
 اکتف و از او چون ذعات اصله ذعات جمع ذعیبه با کسر کناره پارچه و صا و چون اکتف و اکتف و اکتف و اکتف
 لصوص جمع آن و از سین چون اکتف و اکتف و اکتف و اکتف و اکتف و اکتف و اکتف و اکتف و اکتف و اکتف و اکتف
 الله یعنی السغلات + عربین سعود و بشر الانات + و از طائفه فسطاط و فسطاط و فسطاط و فسطاط و فسطاط
 و در حالت و فست چون فست در علی و غشی و غشی قال (شعر) فلی عوفی و اوفی + المطیمان الهم بالشیخ
 و این سطر دست و گاهی بدل بای مخفف آید در وقت نحو غلج و دارج و دارج و دارج و دارج و دارج و دارج
 در غلامی و داری و راجی و سی و جیتی و بی و دوزنی قال (شعر) لا هم من کنس فست و فست + فست و فست
 فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست و فست
 من الشعر علی الاذین و گاهی در غیر وقت هم بدل شود و باشد چون اکتف اصله اکتف یا مخفف چون حی اذا
 ما سجت و اسجا اصله سجت و اسجا و قبل ان الیاء انقلبت الی الف جیما و وال بدل در حشر آید تا ط

قیاس از تالی افعال و تشکیک فاعلش ترا یا ذال صحتین است چون راز و جز و اذ و کز و الاصل راز جز من
الجز و کز من الذکر و سماعا از تالی خود قیاس در تالیج و اجدت در الجز من الجز و اجدت در الجز و قیاس
و لذ و حد در فز و لذت و حدت و از ظاهر مریه اصله مریه میان ناف و زمار و زایل در حوت آید
سین و صاد هفتین قیاس و تشکیک سین با صاد مکرر ساکن قبل دال جمله باشد نظیر ذل و سیدل من السئل از ذمه
انسد بالضم جمع اسد و یز و یز اصله یضدق و فز و می اصله یضدی و قد یضاع بالصاد الراد مقصیر بین من لا صلا
خالصه و لا زار امره مخرکه کانت او ساکنه نحو صدق و یضدق و یجز مضارعه الزار فی الهم و یسین المعجمه السکتین قبل
الدال الهیة نحو اجدت و اشدق و از سین که قبل را یا هم یا قاف است نحو زار کله در سیر او و زارت فی رست من اگر س
در زب فو زارب اصله ریب و زار یب و جزات اصله شنت من الجزس و زقر اصله مقرو این لغت کلب است اما
غیر کلب سین مخرکه را از افسازند و صاد بدل از سین جمله آید قیاسا جائز و تشکیک سین قبل خایا یغین هفتین یا طای جمله
یا قاف واقع شود بر اصل نحو مقرو در سقر و مخرمه در سقر منه و صفتب بالفتح در سفتب و بصطه در بسطه بالفتح یا بفصل
یک مشت را سه چون صلح الشاة اصله صلح و اصبح اصله اصبح و صراط اصله صراط و مصالین اصله مسالین و یجین
مصالین در مسالین و طایل در حش آید تا دال قیاسا از تالی افعال و تشکیک فاعلش از حروف مطبقة باشد نحو طایل
و اشدق در اشدق و اشدق من الصبر و الضرب و سماعا از تالی خود قیاس از ذال من الضم از ذال نحو اجدت
در اجدت و سبطان در میدان و لام بدل در حش آید ضاد نون را سماعا از ضاد نحو الطیج اصله الطیج و انزل
نحو انزل اصله اسیمان مصفرا اصله ان بالضم جمع انزل و از را شرح اصله شرح الفتح و هو الاصل و هم بدل
بهار حوت آید نون باللام واد قیاسا از نون ساکن که قبل با می موصده است در یک کلمه باشد یا در دو نحو حشر و
سبح بصیر و سماعا از نون غیر مذکور چون بنام اصله بکان و محفل در حقل و طامه الله علی الخیر در طامه الله و قبل
نعتان مستقان و از با چون بکات کفر در بکات کفر بالفتح و ما زلت را تا اصله را تا من رتب رتوبا ای ثبت از لام
تعریف در لغت علی نحو لیس من انیر انصیام فی الشفر و از واد و از واد و لفظ قم فظ و تشکیک متضیع الاضافه باشد چون
قم اصله فوه و نون بدل در حش آید واد للام سماعا از واد چون سکنانی در سکنای منسوب بسنابین و
بروانی در براهوی منسوب بسوی برابر نام تسبیل و یحیی است روحانی منسوب بسوی روحان نام شهری و قبل النون فی بدل
من الهز و الاول هو الاصح لانه لا مقارنه بین الهز و النون بخلاف النون و الواو فانها متقاربان و از لام نحو نمن اصله
نقل و از اول دو مثل که در علم بود در لغت عبد القیس نحو رز در رز و انجاص در رز و انجاص و کذا حفظ فی حلقه را و الاصل
العری و ابدل چهار حرف آید هزه الت یا سا سماعا از هزه افعال چون برقت اصله ارقت و برقت الدابة
اصله ارقت ثم ارقت ای ردتما الی المراح و هزرت الثوب اصله ارقت من النیر یا کسر و هو علم الثوب و هر دو کلمه اصل

از دست من رود و از همه غیر منسوب منضمل نحو چنانکه ضربت اصل یکبارگی ضربت و قرنی و چنانکه ضربت و ضربت
 و قال (شعر) و اینک و الا لالذی ان کما حیث + مودوده ضاقت علیک الصادق + و از همه ذوق مشبه بابل
 نحو کنگ قلم اصله لکن قلم و از همه استلزام نحو بجزیه منطلق اصله ازیه منطلق بدالذی اصله از الذی قال
 (شعر) و انکت سوا جهنم نکلن بدالذی + کلمه کما غیر نادانگانا + و از همه زمان شرطیه در علی نحو من نکلت فکتبت اصله
 ان نکلت فکتبت و بیازیر فی ایذیر و بیانا و انما اصله انما و انما و انما معنی تن و این مختص بدالذی اصله
 یا انما و علی فعال و او در طرف بعد الف زائد واقع شد بجزه بدل گردید و بجزه بیجا + و از الف ما مستفاد میست
 و جمله اسم فعل در وقف زود بیض چنانکه از ای تحتانی بدی فعال زده شد و جمله و بند و جمله و از ای تانیث در وقف نحو زده اصله

ضمیل سوم در قلب

بر آنکه قلب عبارتست از آنکه مستقر و از جایش بجای دیگر نقل کنند و آن در کلام عسبر با وجود کثرت و وقوع سو قوف است
 و تاخیل در نحو جام قیاسی گوید و حرفش بجزه و داد و ایست در اکثر موهله بر سبیل قلب و غیر آن نیز آید نحو عکس در
 کلمه کرمی و منضمل در انضمل و اگر کثرت در اکثر و ز بر ج در ز بر ج و قلب بیشتر بتقدیم حرف آخر بر متلو آن آید
 نحو لای و لای و شوالی و اوانی در لای و لای و شوالی و اوانی و لای و لای بتقدیم عین بر فاعله و در وجه و کثرت
 لام بر فاعله و شیار در شیار و باخیر فاعله و لام نحو حادی در واحد و بتقدیم متلو آخر بر عین نحو طامن در طامن
 و آن شناخته میشود بشش وجه اول باصل مقلوب یعنی بعد از مقلوب فصل مانند آنست و بجزه اگر جمع پس
 تا اینکه بر وزن قطع قطع است اصله ای یثای بر سبیل کثرت و تقسیم بجزه بر یک است و آنگاه
 از حقیق اصله آنگاه بر سبیل کثرت و تقسیم بجزه که مفرد است و همچنین قسمی قطع اصله قوس بر سبیل قوس و ال
 اقلع اصله اوائل بر سبیل اول و درم باخوات مقلوب که متشکل است در اشتقاق چون جاده بر وزن مقلوب
 اصله و جبه بر سبیل و موجه و و جبه و و جبه و و جبه که مشتق از و جبه است و الحاکومی بر وزن عاقبت اصله و جبه
 بر سبیل و بر سبیل و و جبه و و جبه که مشتق از و جبه است و جبه و و جبه بر سبیل قوس و قوس و قوس و
 استقوس که باخورد از قوس است سوم قلبت مقلوب و کثرت مقلوب است با اینکه اصل هر دو یکی باشد چنانکه گویند از آن
 که کم آید مقلوب است هم است که بیشتر آید یعنی آبیوان سپید تیغ بر تم با کلبیس آرام بر وزن افعال است و همچنین
 بر وزن اغفل مقلوب آذ و تیغ دار و در اغفل بر وزن اغفل مقلوب اغفل و اگر کثرت بر وزن اغفل مقلوب
 اکثر و ز کثرت مقلوب کثرتی چهارم صحت مقلوب یعنی با وجود علت تسلیل در آن نه در مقلوب است که موافق است
 الا در تقدیم و تأخیر بعضی حروف بر بعضی نحو آیس بیای مفسور بعد بجزه مفتوح بر وزن اغفل مقلوب پیش بجزه مفسور بعد
 ای مفتوح و بجزه صحت کلمه بی علت آن یعنی اگر در آن کلام اعتبار قلب کنند لازم آید که کلمه بی علت است

ممنوع العرف باست و چون پیش از اصله اشیا علی افعلار بالفتح و المد و آن اسم جمع شی است پس همزه را در لام
 کلمه است قبل فایره و از اشیا شد بر وزن افعلار و این در ضرب سبیل و سبویه است بخلاف آنکه جمع شی بود بر وزن افعلال
 کینیت و ابیاتی چنانکه مذمب کسانی است چه درین صورت منع صرف بی علقش للذم می آید و آن مقدم است بخلاف
 آنکه در ضمیر باشد بجز لام اصله اشیا علی افعلار جمع شی علی فعل کبیر و این بنا بر چنانکه مذمب فرار است چرا که
 تصنیفش بر اشیا و جمش بر اشیا یا کصهار و صحاری می شود قول اول و مضعف بر دو قول اخیر است عیا فصل افعلار
 بر فعلی مع نشود و تصنیف جمع کثیر بدون و در مفردش با آن نیست بخلاف اسم جمع که بلفظ آید چنانکه گذشت هشتم با وای
 ترک قلب بسوی جمع دو همزه یعنی ترک اعتبار قلب بسوی بسوی با جماع دو همزه باشد چون جاو بر وزن قال اصله جا
 من جاو کبیر من بی همزه بر یا مقدم شد و باطل قاض بیجا و این دو همزه در ضعیف است بخلاف سبویه و دیگر آنجا که
 چون با جماع دو همزه جانی کرده گویند که ذاکل نشود برین و در قائل نیستند نیست و وجه معرفت ما هر گاه و بی که موجب
 قلب باشد نباشد بر و اصل بود مانند جذب جذب کذا قائل و قائل ابو مسری جذبت الشی مثل جذبتمه مقارب سبویه

فصل چهارم در حذف

چنانکه حذف که عبارت از از ازا صرف است بر سه قسم است اول اطلاق و آن حذف مرفعت باشد چنانچه
 مطرود مانند عدد و عدد و عدد و این تا حذف نشود مگر آنکه او با زا نوز و عدد و قوله عد الامم الذی و عدد و اشیا و کما
 مرد کل الفراء یجوز حذفها لاجل الاضانه کما فی المثال و قال خالد بن کلثوم عدی جمع عدوة یعنی بالنسبه ای و غلظت
 فواهی الامم الذی و عدد و او مانند قاض و جز آن چنانکه گذشت دوم تهجی که حذف حرف علت است نه بعلت
 چون با با علی غ و عدد و هم و این و اسم علی مذمب البعیرین وید و دوم و نحو آن سوم حذف غیر مذکور و آن
 حذف یکی از دو تایی مضارع معلوم است از باب کفکف و نقل و نقل و نقل و نقلش بطریق جواز سطر و نحو نقل و نقل و نقل
 و مخرج و نحو کرب و جز آن بخلاف مجهول که حذفش موجب کس است و حذف حرف اول از دو مثل هر گاه دوم
 با تحال ضمیر بر نفس متحرک ساکن گردد و آن بود و آن است اول با از حرکت از مثل اول اگر قبلیش متحرک است غر غلظت
 و کبیت و فتح الظهار و اللام و الاصل کلبت کبیر العین من الفلول و کبیت بضم العین من اللبابة و درین صورت حذف
 مثل اول نقل حرکتش با قبل بعد از از از حرکت با قبل هم رواست فیقال کلبت کبیر الظهار و کبیت بضم اللام و کبیت بضم
 غر غلظت بضم اللام و نقل حرکتش با قبل بعد از از از حرکت با قبل اول ساکن بود و نحو احسنت بفتح الحاء اصله
 احسنت بسکون الحاء فتح السین الاولی من الامتاس و قرین با کسر در قرین امر از قرین بضم المیم یا ندر ضرب
 بضم و بفتح از قرین بضم بضم اصله از قرین و کمن است که اول امر از و قار باشد و سمش او قرین مانند عدن که
 در اصل از عدن بوده و دوم از قار بفتح کفایت بخلاف و این حذف با آنکه در ماضی شایع و کثیر الوقوع است سماعی

چنانکه حذف نون بنی و نون بنی تخفیفاً در نحو بنی العکبر و من الماء وحذف لام علی در نحو علی الماء و فیقال بطبعهم و بجمارت
و للماء و لیکن در عکبر و عکبر اما سیبویه حذف نون بنی را و عتیکه در فعل آن ظاهر اللام باشد قیاسی گوید بخیلات نحو
بنی النجار که لام تعریف ظاهر نیست و حذف همزه آب بعد از یا بعد از ذمیه نحو لا یا که و یا باز بدوند ا حذف
به و نماند کتوله (شعر) تعلقت با حاد و ال مر امر + و سؤدت اثر ابی دست بکاتب + و حذف تالی فوقانی از
استطاع یکتویج علییا نحو استطاع المستطیع و گوی طای جمله را حذف کند فیقال مستطیع یکتویج و همچنین ست حذف تالی
از دو تالی نحو یکتویج و یکتویج و یکتویج که در اصل یکتویج و یکتویج و یا یکتویج بود فیقال یکتویج و یکتویج و علیه جاب
قول الشاعر (ع) فن اسد فینا و الکتب الذی نخل + و حذف فاجون ناس اصله انماش بالضم و حذف عین چون
سنة اصله سنة و نونس اصله نونس جمع راس قال (شعر) ثرینا جمیعاً من ساقطه نونا + علی ثمة سنا سجودنا
و حذف لام چون حرامه جمع و در اصله دون و هم اصله فوه و حذف نون متذولم یکن نحو زولم یکب و حذف فن
آنکه کجاش و دست نخواف و قط اصلا فت و کذا بالتشبه بدو زبان می آید حذف تالی دوم سست و جویا
علی استقبل من تحتہ یخذه چون سست و قبل سست میوز از افتعال تالی در هم رسین بدل کردن و این شاد است

باب و هم در تفرین

در ذکر تفرین در اصل عبارت است از نرم کردن چیزی در نحو کردن بران و در اصطلاح از امتحان تعلم با یک کیفیت می
معنی گذاردن مثل گذاردن استیسیست که اب علمای تصدیق علی را بر آن دیگر که بنای کلر ثانی یا تا از آن بربنای کلر ثانی یا تا از آن که لغت
در صیغه مساوی در اصول یا از از وی باشد یا ابی ماده یعنی در صیغه سازنده و عرض ازین مسائل امتحان تفرین تعلم و
اعتبار صارت است در بین فن معنی سوال کیفیت بنی من کذا مثل کذا است کس شاد از معنی پرسند که اگر لفظ غرض
صیغه بنای کنی و آنچه مقتضای قیاس تصریحی است از تعلیل و تغییر در آن جاری کنی لفظ مسنون یکدم صورت آید چنانکه
غرض کیا اصله غرض بود جمع غرض اصلاً غرض بود علی صیغه یا یکدم جمع بعد از آن و در مفرد زائد بود همزه که بر او و یا غرضی شد
همزه را بقا ده خطایابای منتجع بدل کردند و یای ثانی را با الف غرضاً یا ش چون که خطایابایس لفظ غرضاً غرضاً و معنی جمله است
اصل و معنی علیه و غرضاً یا غرض و معنی همچنین از غرض در غرضی مثل مگر ته بغیر الا مشؤوه و مگر موه آید و این بر تقدیر از هم
و مکرر معنی و این بر تقدیر عرو من آن و از غرضه بر شکل بفتح العین قیام اصله بود و در دوم الف شد و این بر تقدیر
یا در هم گردید و از ضرب مثل غرضه و غرضه و غرضه و غرضه بر وزن اللادغام زیرا که مگر بر یای الحاق است و مثل غرضه
غرضه بر وزن غرضه با دو غرضه ای اول از جهت سکون آن و علی بنی القیاس لیکن شش را تفرین است که لفظ معنی
و معنی علیه بر دو مخالف در صیغه و در صورت اصلی بود و نیز معنی علیه باعتبار اصول نه و از آن را تفرین معنی جمله
والله اعلم بنیاست نه بماند از بنیاست که بنای ثلثی از برای و بنای و بنای و بنای و بنای و بنای و بنای و بنای و بنای و بنای

کینت یعنی من و حج مثل ضرب او من سطر مثل عکسوت زیرا که عکسوت رباعی بر دو سطر جل نمایی است
بغلاف زیادت در آمد که مانع بنای نیست پس از مستطور در مثل عکسوت فخر آید و کذا لایقال کینت یعنی من ضرب
مثل عکسوت او مثل میضرب چرا که ضرب و فلق موافق در صیغه و ضرب میضرب متحد در اصول است بخلاف آنکه
مخالف باشد مثل علم که درست است نحو ضرب کبیر الازار و همچنین در او نبود نزد جمعی بنای فرعی که از کلام
نبرد اگر چه با حذف اصل هر دو موجود و مثل باشد فلا یقال کینت تین من ضرب مثل صحیح و زیادت و بقره و نحو لایقال
الانفاخر الی استعمل بعد از جمهور نظریه تکرین تسلیم و او درست دارند و همچنین است بنای فعلی آنند لکنیکه از کلام
عرب نبود نزد سبب پس از ضرب مانند جابلیتوس که از کلاب عرب نیست و او نبود یعنی بر بدست سبب و بخلاف آنست
که کینت در آن گفته از مستعمل و او دارد و بقول شارح جوب علی فاعلیون و ابو علی گوید میضربانی و سنگینی در فرغ
اگر چه قاعده اش نباشد آنچه در اصل فرود و افتاده باشد قیاسا در بعضی قیاس در اصل هم شرط نیست جمهور
در فرغ حذف میکنند که آنکه قاعده اش باشد اما آنچه در اصل زاید است در فرغ نیز از آن کنند و قاعده قیاسی باشد یا تبا
و همچنین اگر اصل مخلوب بود فرغ را نیز منقلوب کنند پس از علم چون مانند قری بنا کنند عنون آید بقلب و
زیادت و ادعوی چون اصل که کسی است در اصل توفی بود در فرغ نیز لام را بجای صین بردند مخلوب شد و هر گاه
جعی علیه و نسبت زود آمد یعنی منه نوار زد و از آنرا ترک کنند چون غفر مثل جلع ان شکر یعنی بجذوف میبرد و چون تاک
را درست و چون در فرغ علت بدل را دو غام معدوم باشد بدل و ادغام در آن مستنح بود و قاعده چون کرم مثل
تراز کرم و اخیل کبیر از فیل مانند او از کبیر همزه اصلش او اول بود و او دوم در اصل از جهت وقوع الف تعالی
بیان و حشر علت همزه بدل شد و این در اخیل که فرغ است موجود نیست پس هر گاه از ضرب مانند مخوی
تا کنند مضر یعنی آید بدون حشر زای سوده و یکی از در این معنی هم فتح ضاد و کسر زای شدند چه مخوی در اصل
یعنی بود چون زای نسبت آورد زای ای آخر که فاسد و لام کلمه است حذف کردند و همچنین زای را از اجدد زای
لی را بود بدل کردند مخوی شد و چون علت حذف در فرغ موجود نبود حذف نکردند و این نزد جمهور است و ابو علی
مخوی که در فرغ نیز حذف کنند اگر چه علتش ندارد بخلاف اصل فقولون مضر یعنی بجذوف الباء الموحدة واحدی از این
بنین در مثل بعد از آن ضرب آید مانند و غده نزد جمهور و در بیه حذف فحای کلمه و زیادت تا نزد ابو علی و دیگران
و از دعای مانند ششم و نحو آید کبیر الدال و هما و اشبات الواو و مانند غده و نحو بالفتح و اشبات الواو یعنی هر گاه
پیر در اصل نه بر قیاس است در فرغ تغییر می دهند و این نزد جمهور و ابو علی است اما کسانیکه قیاس شرط کنند از فرغ
تا می بینند یعنی بجذوف لام و اسکان فاذا و خالی همزه و اصل و همچنین از اولین که هر دو مانند اسم الحن آید یعنی با بقای قاف
م کلمه است و نزد بعضی اصل بجذوف قاف و اسکان همزه که فاست و ادخال همزه و اصل بعد همزه و ثانی را که قافی کلمه است

از جهت سکونش و کسره جزوه فصل بیاید که در ذممه باشد و سائل ابوعلی این خاکو کیست یعنی مثل سطل سطل از آن است
شجره اصلها او آه ظن آن است متقال فخر بلم نسیب قتال ابوعلی شکر بحدت الله چه مشک را در اصل مشک بود و قهوه بار
نقل کرده باشد و باقیاش دادند و باقیاش شد متقال که بر عهده نای توقیر از جهت اجتماع تا و طاعت کردند و از اسطوخودوس
سنان در اصل شکر و او بود حرکت و او را باقیاش دادند و او را الف شد و تا از جهت موافقت اصل افتاد شکر شد نهالی
غریبه اما جمهور چون که در معنی قیاس ضمه آنجا بند حضرت گفته فقیهون مشتقاً با شبات الله و ایضا سائل که این جویانه
افزونی من و آنی مثل کوكب شعاع یا لواذ و النون و اسیف الی یاء الحکم فماتقال فخر ایضا متقال ابن حنی اوکی
بین چون قوی می مثل کوكب بنا کردند و قوی شد پس با الف بدل شد و قوی گردید بعد حرکت جزوه و فصل کوه
برای پیشش و او نیز در حضرت که در قوی شد بعد و او اول را همز بدل کرد و قوی شد چون بود و نون جمع کردند
الف مقصور یعنی داد و نون گردید چون مضاعف کرد نون با مضاعف ساقط شد و او را با بی بدل کرده در ای شکل او غام
نمودند و قوی شد و نیز مثل کوه و التباس بنیه کوه به بنیه کوه دیگرانج بنای مذکور است و از اینجا است که مانند از تخم و
بعضی از کسرها از جن جهت نقل یا بس بر بعضی یا بعضی متنوع است یعنی اگر از کسره یا در اصل مانند از تخم یا کسره
و این متعلق شود درین صورت اگر با وجود شدت تفاوت میان نون و او نون غلام نامند بوجه نقل است و اگر غلام
گندیشتر و در بعضی بود بشد لام اول و این متنس یا بعضی است همچنین در مانند بعضی از کسرها و این اگر کسره و
بعضی بدون او غلام گویند بقیل است و اگر کسره و بعضی بالاد غلام گویند ملقب بعضی است و بعضی بالتحریک شد غلام
و هوثر الاصف و در مانند قهقهه از بعضی و قول بعضی و قول گویند بدون او غلام نون زیرا که متنس بعضی است
یعنی کسره الفاره شد عین المقفوله و شد اللام کسره و از کرم مانند قهقهه اگر تخم آید بشد پیرسیم اول زیرا که کسره یا کسره
ذایع او غلام ساکن نیست اصله اگر تخم بسکون الیم الاول و از تخم اشیع بشد پیر عین اول و عدم علال از جهت
البحاق اصله یا شیع اما بخشش اگر تخم و اشیع بشد پیر آخر گوید و از قوی مانند تخم بنیم العزوة اللام
از پیر آید اصله از قوی ضمه جزوه و کسره بدل کردند و با افتاد چنانکه در قاضی و از قوی او پیر بدون او غلام
از قوی ضمه و او را کسره بدل کردند و با بعضی قاضی بنیاد و جزوه ثانی را بود و بدل کردند او شد قبیل او بالاد غلام
و از قوی مانند از پیر یا کسره را می آید اصله از قوی یا افتاد و او ساکن از جهت کسره قبیل بیاید
و از قوی الیم اصله را قوی یا بنیاد و جزوه دوم بیاید شد قبیل ای بالاد غلام و خذت الیم الاخیره
منشأ قبیل منویا و مانند ذرة کسره العزوة و شیخ الواو و تشدید الیم الاصله او ذرة صلی و قهقهه از قوی
و نیا آید اصله او آیه و از قوی از قوی بدون اللاد غلام اصله از قوی و قبیل آیة بالاد غلام
و مثل از تخم اصله از قوی یا کسره را می آید اصله از قوی و او قوی و او قوی و او قوی و او قوی و او قوی

چون کسر و مجزای اول غیر لازم است ادغام یا در وادفا قانع است و مثل حقیقت از هیچ اول معصوم است و
 گوئی که آید بگریر لام و بدون الادغام و قالوا فی خبروت من رومی و غر و زو کتو و غر و کتو ایمن مشرک است
 کتو الف شد و بحیث القای ساکنین افتاد و کتوت و غر و کت شد و القیاس و کتوت و غر و کت با بجا بالیاد و
 القوا علی حالها لوقوعها قبل المدّة الزائده و مثل راعده و کت از قول ابی قحطیبه آید اصله اذ غر و کت اول از قوه
 از قوه بی اصله اذ غر و کت چهار دانه و از هیچ اصبع اصله از بی کت و از هیچ هب المهور اما ابوالحسن از قول ابی قحطیبه
 یعنی چون اجتماع سه دانه در کت کرده است و او ثالث را با بجا بدل کند و همچنین ولو ثانی را پس بی اول را در ای
 ثانی ادغام نماید و در ماضی مجهول ازین مانند گویند اذ غر و کت و اذ غر و کت و اذ غر و کت اما قاض ان القیاس یقتضی
 ان یقال اذ غر و کت و اذ غر و کت و اذ غر و کت و مانند حضور از قوه کتوتی آید اصله کتوت و از غر و کتوتی اصله
 کتوت و مانند حضور از غر و کتوت و اصله حضور و از قوه کتوتی اصله حضور و مانند کتوت و الف کتوتی بدو ای
 و مانند کتوت از غر و کتوت یا بی سوم سنیا فتح یا بی دوم مدغم فیها اصله کتوتی و مانند کتوتی
 از غر و کتوتی اصله کتوتی چهار دانه و بجز کتوتی بحدف یکی از دو یا بی اول که قبل یا بی شده است و قسم
 دیگری بود و مانند کتوتی از ان کتوتی که حریت اصله کتوتی و مانند کتوتی از قوه کتوتی آید اصله کتوتی و
 و در آخر باشد و یا علال قاض بیفتاد و در اول را در ثانی ادغام نمودند و این مذہب مهور است اما بخش کتوت
 گوید قلب و او ثالث نیز که بعد فتمه است بیاد یا بالف و مثل عشق از قوه کتوتی فتح و او قشد بلام اصله کتوت
 و زدنش کتوتی قلب او ثالث را بجا و مانند حضور کتوتی از غر و کتوتی آید اصله کتوتی و از
 رومی رتیبی اصله کتوتی و مانند حرج از قر و کتوتی آید اصله کتوتی و مانند کتوتی و
 اظمان اصله کتوتی از قر و کتوتی اصله کتوتی و مانند کتوتی از اصله کتوتی و
 و کتوتی الناس از کتوتی الالاق آید اصله از کتوتی علی اقصی علی و الالاق بالیات العزّه لان
 حد ثانی البنی علیه و هو الناس علی خلاف القیاس فلا یحدث من البنی و این همه اصلی است اگر کتوتی
 بود و الالاق کتوتی و اصل از کتوتی بود و الالاق و کتوتی و مانند کتوتی از غر و کتوتی اصله کتوتی

خاتمه در بیان رسم خط

پوشیده نخواهد بود که نقوش موضوعه را یا معانی بواسطه دلالتش بر الفاظ که دال بر معانی است بطی بود
 است و خلوط هر چه که مقصود البیان این مقام و واضع ادش مرا برین مرطبات است اکثر بطین مدلول جاری فی
 گای یا بی تختی نویسد و الف خوانند چون خلی و گاهی و او را الف چون مکتوبه و گاهی حرفی نویسد و خوانند
 چون فاضل و گاهی بی نوشته خوانند چون سخن و علی از القیاس بنا بر ان مناسب نبود که رسم خط معینه که

این فن را از دستش ناگزیرست چنان نماید پس باید دانست که تمامی حروف بجا نیاید که سهواً کلم عبارت از است
 به دو نوع است اول بیست و دو حرکت است بیست و شش حرف بیست و شش حرف بیست و شش حرف بیست و شش حرف بیست و شش حرف
 ف ق ک ل م ن ه ی که در وقت ترکیب کلمات ازین حروف همه را بیست و شش حرف را بیست و شش حرف را بیست و شش حرف را بیست و شش حرف
 بجز حرف آخر اکثری از صورت انفرادی ناقص آید چون نطق و فصل و جز آن دوم حرکت بیست و دو حرف است که در وقت ترکیب کلمات
 رز و ک گاهی با خود یاد در کتابت اتصال پذیرد چون راء و ذو و و زبان مگر آنکه چون حرفی از قسم اول
 باقی یکی ازین حروف بهنگامه آید بر حوصله کرده و بعد از آن که هر چه از قسم اول باشد چون نون و قال و غیره چون
 اکثر حرکات باعتبار صورت مشابه هر یک در نقطه از جهت رفع القیاس بدان موضع و مین ساختند تا موجب امتیاز
 میانین باشد و از اینجاست که این حرکات را حرکات مهم نیز گویند پس تمامی حروف باعتبار مذکور بر سه نوع است
 اول ازده حرکت است بیست و شش حرف بیست و شش حرف بیست و شش حرف که در هر حال و مسلماً و فصلاً محتاج بنقطه است
 و بدون وی از هم شکل خود ممتاز نمی چون جرث و حرت و ثاب و بابک و جز آن و از اینجاست که چون برای امتیاز
 یک نقطه پس بیست و شش حرف را بیست و شش حرف را بیست و شش حرف را بیست و شش حرف که در هر حال و مسلماً و فصلاً محتاج بنقطه است
 چهار حرف است ف ق ک ل ی که در هر حال و مسلماً و فصلاً محتاج بنقطه است هر یک در هر حال و مسلماً و فصلاً محتاج بنقطه است
 حالت انفصال چون انصرف و افتقر و دشان و قبری و همچنین در حالت اتصال نیز اگر بصورت انفرادی خود
 محتاج بنقطه نیست چون شیف و هشی و حشن و طنی و سوم حرکت حرف است ر اک ل م ن ه ی که گاهی
 هر در حالت وصل و هر در حالت فصل هر یک حرکتش با حرکتش خود از دیگران ممتاز باشد و گاهی محتاج بنقطه بود
 چون سأل و قال و کلم و کلک و نحو آن اما تمامی میان این کلم باعتبار وضع حرکات و سکونات و مد
 و خفتست چون بکسل با لفتوریک شتر و بطنل با لضم جهات و نقل بضم قات و سکون لام امرست از قول
 نقل بضم قات و تشدید لام ماضی از یقلت و آمین کفرح از اتمین بضم صند خوف و آمین کاکرم از ایمان
 و خط در اصطلاح عبارت از آنست که صورت لفظ را بجز حرف بجا نیاورد پس بر اسمیکه سی و شش حرف است
 کتابت است رقتش بطین اراده و قائل است مثلاً لوقال شخص لام و اکتب شعر این لفظ شعر نویسد اگر اراد اسم بود
 (شعر) فقط نگردد و اگر عی رچینب و منزلی و بیضا لندی بین الهم الحول توکل نویسد اگر مراد اسم بود
 و همچنین اگر گوید اکتب جسم عین فار رار جمیع عین فار رار نوشته شود اگر مراد اسم است و اگر مراد اسمی است
 کتابتش هر کجاست بجز شش مفرد معنی حرف و القیاس چه در مذره و اگر کسی قابل کتابت نبود پس در بار
 کتابتش کتابت اسم وی کتابت کند نحو زیرو و عمرو و جز آن و نحو یاسین و طاب کتابتش با مین و طاب است
 اگر اسم حرف بجا بود و گاهی تحقیقاً بصورت اسمی نیز نویسد بخلاف اصل نحو ک ل ج ب و القیاس کلی چنین است و نیز

اگر اسم چیزی دیگر باشد کما پیش یاسین و طاه است و پس و طه در مصحف بر هر دو قندریس و طه است
و اصل در خط آنست که کلمه بصورتی در کتابت در آید که در وقت آغاز و وقت لغو نگردد و لهذا نحو من این
و نحو بان و بزمه و باأل نوشته شود و نحو رأیتهم و به بدون و او و با و نحو زید اوقه عمر ای سکت زید که این سه
الفنا در وقت ابتداء و وقت همین پنج لغو نگردد و همچنین است همچی مسرحت بخلاف مای استقامت که هر دو
بصرف است نحو الام که چون نظر بعد استتقال بمنزله جزو قبل شد و دخول های سکت واجب نیست از سبب
که نحو الام و علام و متکام بالف نوشته شود و نحو حم و عم بغیر نون در و است که نظر بانفصال حقیقی در حالت
وقف یا آرد در کتابت نون نویسد و الف را بصورت یا نحو الی منه و علی منه و حتی منه و من منه و عن منه
و نیز بر رعایت حالت وقف منصوب منون که بدون است بالف نوشته شود و درایت زید و همچنین نون
راؤن و نون خفیه تا کید که بعد نخته است بر مذنب اکثر نحو اذا و انصر اصله انصرن بفتح الراء للواحد الذکر و نحو
ماننی که چون در اؤن و نحو انصرن بر نون وقف نماید در کتابت هم نون نویسد اما نون تا کید که بعد نخته است
ببست رفع اجتماع و الف بصورت نون نوشته شود و فاقا نحو اقرآن و قبل کتب الخفیه بالاعت اذا انصر
اللیس نحو لفسما اصله لفسفن و الا لا کل طیرین و لا تضرین فانه متبسی بالتشبه اما بحت رفع القیاس موکه
بغیر موکه نحو اضرین بر و الف و اضرین بیا و کل تضرین بر و نون و کل تضرین بیا و نون بیا و نون
اگرچه مقتضای قیاس است و نحو رتبه بها و نحو القاضی بیا و نحو قاضی بدون یا و انکا حذوه بالف نوشته شود
و نیز باید که هر گاه در کتابت منفصل از کلمه دیگر باشد چون زید و عمرو و زید عام آنچه گویا که یک حرفی بیست عام
استقلال با قبل و یا بیا بعد خود میزند چون غلامی و اگر نشت و بزید و کیمبر و و اضرین با تحفیف و چون تیره
و صل قابل اعتبار نسبت لام آل را نیز ازین قبیل شمارند نحو الرجل و الفرس و همچنین است کلمه که خطا بیک
حرف بماند چون بزاورد ک و اضرین بالتشبه و هم و هم اصله من تا وین و همچنین بای نسبت نحو کوفی
بجلاف کلمه و حرفی و آنچه فوق و است که منفصل آید الاضمار متصله مطلقا زیرا که اتصال متانی انفصال است نحو
غلامی غلامنا غلامک غلامنا غلامکم غلامک غلامکم غلامنا غلامنا غلامنا غلامنا
و اگر نشت اگر نشت اگر نشتا اگر نشتا اگر نشتا اگر نشتا اگر نشتا اگر نشتا اگر نشتا اگر نشتا
نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا نشتا
سکم سک منکم منه منها منتم منها منتم و همچنین متصل آید علامت تشبه و مع نحو نشتان و نشتان و
نشتان و نشتان و نشتان و نشتان و نشتان و نشتان و نشتان و نشتان و نشتان و نشتان و نشتان و نشتان
اگرچه اصل در خط آنست که حرفی بصورت حسنه دیگر مکتوب نشود و بقدر لغو در جز کتابت در آید لکن کتابت

تخفيف است بقلبه یا با دغام در حکم اول است یعنی در کتابت نیاید که چه با هم تخطی متصل گردد و بر همه کس که در کتابت
دهد بصورتش رافع شود در کتابت در نیاید اگر حذفش موجب بس نبود نحو قرأون و ستمزون و رؤس و مؤنث و
سئل و آووم و عنت خطا در قرأون و ستمزون در رؤس و مؤنث و آووم و عنتت خطا بقرآن
لیکن نزد عجم نقل افعال در باب کسر از نقل در و داود و الف است در نحو کنیم و مستتر یعنی هر دو در باب است یعنی اشیاء
و حذف بخلاف نحو قرأ او یقرأ آن علی صیغه التثنية که حذفش موجب بس نشی بمفرد و جمع مؤنث است و بخلاف
نحو مستتر یعنی مثنی که بعد همزه در نسیب و هم حذف موجب بس صحیح است و بخلاف نحو وادی و جنائی که همزه
بصورت در نسیب نهاده بخلاف را یا بعضی همزه را که بعدش در بصورت و سیت نیز نویسند و این کم است

هر الف آخر کلمه که تابع یا از اوست از آنست در کتابت بصورت یا آید بدل باشد یا غیر بدل چنانکه الف نالت
بدل از یا چون نخعی و از نخعی و انضی و انضی و انضی و انضی و انضی و انضی و انضی و انضی و انضی و انضی و انضی
نایت یا ضمیر منصوب یا همزه در بعد الف ذکر آید الف بصورت نر که نحو اخطاء و از نساء و من نساء و انساء
و مستثنیة و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء و نساء
و احدی من بباله و همچنین بصورت خود آید الف رابع یا از آنست در کتابت بصورت یا آید در غیر علم باشد یا غیر فعل نحو انیاد و مستحیاد
و نحو یا بخلاف نحو نخعی که حکم است و الف نالت غیر مذکور در هر حال بصورت خود باشد نحو دعا و دعاء و عطاء و عطاء و دعاء
و دعاء و دعاء که کلمه بیرون فعلی یا فعلی باشد یعنی بضم الفاء و کسر المعین تر که کو فیان نحو الرضی و الف نحو صلوة و
در کوة و دیوة و در هر دو آن که معانی برابر است در کتابت بصورت و اد آید اگر مثنی و مضاف بود نحو مشکوة و الیا بصورت
الف نحو صلواتان و زکاتان و صلواتی و زکاتی و بعضی جمیع الفات را نالت باشد یا از آنکه بدل از یا باشد یا بصورت الف شکر
و انذک الله المستثیر الکاتب اولاً فی القیاس و هر الف که بصورت یاست همین چنین باشد که بیش بحسب قیاس مبرم مطهارة
بصورت یاست چون ذاری و در ایت رومی و مرث رومی و هر الف که بحسب قیاس از فی مطلقاً بصورت الف یست
بفح و در ایت روم و مرث روم در حالت نصب بصورت الف نگردد و در غیر نصب بصورت یا چون ذاری و
و مرث رومی در ایت رومی اما معرفت آنکه الف در اصل اد بوده یا غیر او به تشبیه حاصل شود نحو ریحان و عصفور
تشبیه رومی و عصفور تشبیه رومی و ذرا + و جمع نحو قتیاب و کتوات جمع کتابه اصنام تشبیه و کتابه و صلوات
و بهرة و نجی نحو کتباته و عذرة بالفتح و الکسر + و بالتصالی ضمیر فاعل متحرک نحو زمین و غزوان + و مضارع نحو
ویفرون + و بربودن و ادغای کلمه یا حین آن نحو رومی و کسری لان ما فاده او عینه و اد ففیل جده ان کبرن
داوآ + و گامی یا لاله و ترک آن نیز یعنی الف جمول لاصل اگر اید پذیرد اصلش یاست و اگر نه داوآ + لیکن الف لای
با آنکه االه پذیرد یا نویسند از جهت که تیر و لایک + و علت کلامی در اد آید یعنی بصورت الف بدان جهت که در کتابت

ذخواته در نحو تصرفی و مشهوره بر مشهوره که بعد اتصال ضمیر معلول و نون اعرابی و نون تاکید
با و نه حکم و در متوسط پدید آمده بخلاف نحو نمرود هم که برای تاکید است اجنبی در فعل مضارع الف زیاده میکنند و سنی در اسم
بزیاده کنند و قنیه نون صحیح با مناسبت میزند نحو شارب نوره المار و بعضی چون التباس را نادر دانند و در هیچ کجاست فعل و اسم زیاده
نکند و نیز در لغت نامه الف زیاده کنند تا مقبوس بینه نشود و تشبیه در زیادت الف معمول بر مفرد است نحو با تمان و ما سنین
نه صحیح چون برکات و برتوان و مستین و بعد از آنکه منصرف از لغت و جز اول و نویسنده تا مقبوس هم غیر منصرف نشود بشرط
که کبر بود و مصدر نیز مضارع در قافیه نباشد نحو جود و معرفت بعد و بخلاف کوزاریت هم که در حالت نصب است و
بخلاف آنکه مصدر باشد چون غیر که هر دو بر یک صورت است و بخلاف آنکه مضارع بود چون عمره که فعل نه پذیرد و بخلاف
آنکه در قافیه باشد هر که در قافیه غیر منصرف هم غیر منصرف واقع نشود و در اول تک و او زیاده کنند تا مقبوس با یک نشود
و اول مجهول بر اول تک است همچنین است در اولی صحیح و در نصب و جرات سلتبس به الی نشود و اول و لورضا در کتابت و او
قاری اولی است و حمل علیه اولیات هر جا که ان نام صبه مصدریه و نه مفسره و ان شعریه و نه مفسره متصل لا شود در
کتابت پیوسته آید نحو اخبیت الا تقارظنی و الا تفعلوا در ان لا تقارظنی و ان لا تفعلوا بخلاف نحو کتبت
الکتاب لا تفعل و ففعلت ان لا یقوم و ففعلت ان لا یقوم + همچنین متصل آید که هر گاه قبل لا واقع شود نحو کتبنا
اسما علی باقات کم + همچنین با کافه و زائمه مصدریه چون در آخر حرف و حرف مشبه بالفعل اسمای شرطیه
استفهامی این شود در کتابت با قبل پیوسته گردد نحو انما و کانتا و کفنا و کفنا و لیثما و لیثما و غیره و انما و انما و
کفنا و همچنین است کما و کما و انما لیکن درین بر حسب اگر ما گذارد است اتصال قیاسی بود و اگر مصدر یا اتصال بر غیر قیاسی
بخلاف مصدر که جز با بعد خود است پس با قبل متصل گردد در کما و کما و طلالا چنانکه گذشت بخوان ما کتبت
عجب ای ان قیاسی و بخلاف ما اسمیه که از جهت استقلال خود متصل به چیزی دیگر نشود و نحو کما معده حسن و کیف ما عندک
و فعل ماضیه کیون این ماد عدویه لیکن چون فتم و پس منزلی از مرتبه فعلیت است تبییناً بر ان ما اسمیه موصول نگارند
نحو نما فعلی و مسانست چون ادغام نون من در میم با واجب و لازم است لهذا گاهی با مصدر نیز متصل نگارند
نحو اخرج عن اهل و فعل اسمیه با حرفیه نیز متصل نشود نحو سنی ما تعدد اقدار زیرا که اتصال موجب کتابت یا با لغت است
نحو مثلاً و قبل یوسل فیقال مثلاً فی الکتب با لیا و القیاس مثلاً ما بالالت و استتیت که با آنکه حرف طیم
اگر از کله دیگر بود انما درش واجب است لیکن نون ساکن چون متصل آید بیستایه میزند زیرا که سقوط شمره از اتصال
خطی است و ال تعریف به فعل خود موصول آید نحو الرجل و همچنین است در حرف زمان و قنیه مفسره و مضارع
بسمی او باشد نحو کفر کفر و حیثه و وقتند و ساعتند و زمانه بیدای علی انفسح و گاهی در حالت اعراب نیز
متصل آید و نیز بعضی از کلمات با آنکه اصل در کتابت فصل است لیکن از جهت کثرت استعمال متصل کتب گردند چون

تحت بلفظ ذانوحه مذکور می تعبیر یا کائن شعله و مختلفه نحو و یکسان نیست لکن بصر و یگانگی لایق الکافرون و کلمت با آن
 نحو شمشاد و همچنین است تا سحر چون اربمانه و سمانه و ستانه و سمانه و شمانه و سمانه و سمانه و سمانه و سمانه و سمانه و سمانه و سمانه
 از رسوم خط و آداب کتابت که مذکور شد از وضع و وضع و اصل استعمال بوده اما اگر کتابت بجز هر سانس و کتب
 تکلیف بطرز اختصار در مژ برای بعضی از کلمات و طبعی فسرار داده اند اگر چه درین باب بر کس را نظر نمی رسد و در بعضی
 خاص است مثلا صاحب قاموس برای موضع (س) نوشته در برای بلند (و) و برای قیاده (و) و برای صحیح (ج)
 و در بعضی نسخ برای صحیح (ج) و صاحب صراح در همین ابواب شش گانه برای تصریح بلفظ (ح) خاصه و در بعضی
 ضرب بصریه (ح) فاکه و برای صحیح (ح) کافه و برای صحیح (ح) قافه و برای صحیح (ح) قافه و برای صحیح (ح) قافه
 (ح) قافه و برای صحیح (ح) کافه و برای صحیح (ح) قافه و برای صحیح (ح) قافه و برای صحیح (ح) قافه و برای صحیح (ح) قافه
 و کتب شایع است آنست که تم برای تعالی نویسنده و علم برای علیه السلام و ره برای رحمه الله
 یا رحمه الله علیه و ره برای رضی الله عنه و سلم برای صلی الله علیه و آله و سلم و این اختصار مذکور
 و ممنوع است و مطر برای مطلوب و مقصود برای مقصود و یقو برای یقال و ایضا برای ایضا و هم برای
 ممنوع و گاهی برای مسلم هم آرزو است یا از شجب فریضه مقام است و خط برای ظاهر و مع برسه
 مینند و بعد برای باطل صحیح برای محال و لاف برای ناسلم و معر برای مصنف و شری برای شایع و هف برای بدخلف
 و گف برسه کذلک و آه و لغ برای الی آخره

الحمد لله که کتابه البیان در علم صرف تالیف عالم نبیل فاضل حلیل ذوالبیاع الوسیع فی العلوم العربیه و القدر العلی
 فی الفنون الادبیه مولانا شیخ عبدالرحیم الصفی خوری جوآه اسد جنان البچان و افاض علیه شایسته الرحمة و القدر
 در مطبع شعله طور واقع بدهه کاپور رونق انطباع گزید و کسب استقامت شیخ عبدالعزیز
 کاپور سے با شجاعت رسید و کان ذلک فی شهر ذی القعدة السنته
 فی شهر سنه ست و ثمانین و الف و مائتین من حیره
 خیر الانبیاء رسول تشکیل محمد نالای الامین الامین
 نبیا و آدم بن ابی طالب صلوات الله علیهم
 الخیره و صحابه الطیره

جهر مستجاب سائر ما ليس بصغير في العواعد نحو

١٠٥	فصل في العزة والشكر	٦٥	عامل النصب	٢٥	وجوب النصب	٢	ذكر وضع ووجه نصب
١١٨	فصل في العدد	٤٥	المعروف والمجاز	٤	وجوب الرفع	٤	تعريف الاسم وعلامات
١١٠	فصل في المذكرة الموثقة	٤٢	الاسم العاقل في الآدم	٥	التحذير	٣	تعريف الفعل وعلامات
١١٢	الفعل	٥	كم	٥	تمييز	٤	تعريف الحروف
١١٩	افعال التعجب	٥	اسماء افعال	٢١	مفعول مطلق	٥	تعريف الكلام وانقسامها
١١٤	افعال غير منصرفة	٥	الاسم العاقل في الفعل	٢٢	مفعول فيه	٥	المعرب
١١٨	التعدي الى المش	٤	افعال لان تصد	٢٢	مفعول له	٦	الاعراب
٥	الحرف	٤٥	افعال بالمقاربة	٢٥	مفعول معه	٨	غير المنصرفة
٤	حروف العطف	٤٦	افعال المصاح والذم	٢٤	الحال	١١	تقسيم العاقل
٥	حروف التنبيه	٤٨	افعال القلوب	٢٨	تقديم الحال	١٢	تعريف مبتدأ وتقسيمه
١١٩	حروف الايجاب	٤٩	باب التوابع	٣٠	اسم فاعل	١٣	تقديم المسند
٥	حرف الندبة	٥	التاكيد	٣١	اسم مفعول	١٤	حذف المبتدأ والخبير
١٢٠	حروف الزيادة	٨٠	النعمة	٥	الصفة المشبهة	١٥	العاقل المنفصل
١٢١	حروف التفسير	٨١	المبديل	٣٢	اسم تفضيل	١٥	الفاعل
٥	حروف المصدر	٥	عطف البيان	٣٦	المصدر	١٥	توكيد موضع تقديم الفاعل في آخره
١٢٢	حروف التحضيض	٨٢	العطف بالحروف	٣٤	المضاف	١٦	المتنازع
٥	حرف التوقيع	٨٧	المبني	٥٢	اسم تام	١٩	مفعول بالمبسم
٥	حروف الاستفهام	٥	المضمر	٥	فاعل مساعي	٢٠	مفعول مفعول
١٢٣	حروف الشرط	٩٠	اسماء الاشارة	٥	الحروف الخبيرة	٢٠	النادي
١٢٥	حرف الرفع	٩٢	الموصولات	٥٤	النواصب	٢١	فصل في التوابع
٥	التوابع	٩٣	الاخبار بالذي	٥٨	المستثنى	٢٢	التخصيم
١٢٩	نون التاكيد	٩٦	اسماء الافعال	٦١	الحروف المشبهة بالفعل	٢٣	فصل في المنذوب
١٣٤	حرف التاكيد	٩٨	الاصوات	٦٣	اولا	٢٥	باب الاشتغال
٥	حرف التذكير	٩٩	المركبات	٦٥	لا التي تلي النون	٥	اختيار الرفع
٥	حرف الوقف	٥	الكلمات	٦٤	لالت	٢٦	اختيار النصب
٥	تمام شدة	١٠٢	الظروف والجمادات	٥	حروف عامل فعل	٥	النصب والرفع

ببین تو فریق انجمن پین فاعل کن کفکین نسج

جام فرزند مصیبت انجمن حواری من مشین سراج مطهرین جامی کمال نسج

تالیف لطیف مسیح کالات مسکور سوری مولوی عبدالرحیم علی پور

در مطبعہ مشعلہ طبرستان واقع بلوچان پور مطبوعہ گزشتہ

فعل و حرکت که این در آن کلام را از هستاند تا گزیرست حصولش بجز از اسم فعلی از دو اسم که یکی از آن یکی
 بود مکن خود چرا که معنی شبیهی از اسم محض حاصل نشود و نه معنی قولهم ان یخبر لایبان کیون فعل او معنی فعل و اما خود
 اخوک و عمر و علقم که قائل بود اخیک و بملوک اما در حرکت و حرکت مسند و مسند الیه هر دو مقصودست
 و در فعل فعل و حرکت مسند الیه مقصودست و در اسم و حرکت یکی از آن مسند باشد یا مسند الیه
 اگر اسم مسندست مسند الیه معدومست اگر مسند الیه است مسند معدوم چرا که حرف نه مسند شود و نه مسند الیه فعل
 مسند شود نه مسند الیه و جمله دو قسم است در اکثر اسمیه وی آنست که جزء اولش اسم باشد چون زیر قائم است
 هم لیا الس هیات الامر و قائم الزیران و بعضی نظریه‌هایی برود مثال اخیر را در جمله فعلیه آورده اند و فعلیه
 آنکه جزء اولش فعل است چون قائم زیر و ضرب اللص و کان زیر جانس و بعضی قسم گویند سوم جمله ظرفیه است
 یعنی آنکه صدر ظرف یا مخرور باشد نحو آینه‌نگ زید و انی الدار عمرو و الاصح انها مقدره بفعل محذوف مگر آن
 قبیل الفعلیه و علامه زحرفی چهار گوید و چهارم جمله شرطیه است یعنی آنکه در اولش یکی از ادوات شرطیه
 چون ان تا می اگر مشک و پوشیده نیست که در تقسیم هذا اعتبار صدقات اربکان جمله است یعنی مسند الیه
 نه غیرش از حر و در آن پس شرطیه نیز از قبیل فعلیه خواهد بود نه کسی براسه از نجاست که نحو فریقا کذتم و فریقا
 تشکلون و الا فقام خلقها و نحو آنرا جمله فعلیه گویند چرا که اسامی مذکور سابقا در حکم تأخیر است تقدیره کلمه فریقا
 و تشکلون فریقا و خلق الا فقام و نیز دو قسم است طریقه انشائی خبریه آنکه قائلش را بصدق کذب صفت توان کرد چون
 قائم زید و کبر عالم و انشائی که نه چنانست بر چند اشخاص امر چون اضرب شی چون لا تضرب استغنام چون بل
 ضرب زید و کسی چون نیست زید یا حاضر و ترجیحی چون لعل عمر افاغاب و حقود چون بعثت اشرار و غیره از این باب
 زید و معنی چون اکثر اول بنا قضیب خبر او تخصیص چون بلا ضربت زید و قسم چون دانند لا ضربت زید و تعجب
 چون آخته و آشن بر و نیز دو قسم است صغری و کبری کبری جمله است اسمیه که خبرش جمله بود اسمیه باشد چون بلوه
 قائم و این را ذات وجه گویند یا فعلیه چون قائم ابوه و این را ذات وجهین صغری جمله است که خبر کبری باشد
 کما مر فی المثالین و نیز دو قسم است یکی آنکه او را محل از اعراب نباشد و دوم آنکه او را محل از اعراب باشد و این
 که در انواع این هر دو قسم میان علما اختلاف کثیر است لیکن آنچه مختار اکثرست مذکور شد اول مهتست است اولی
 فاندویمه این را ستانف نیز گویند در آن دو قسم است یکی آنکه در معنی کلام واقع شود بی آنکه سبوق کلام دیگر
 باشد چون زیر قائم و این را معنی گویند و دوم آنکه سبوق بکلام سابق باشد بی ارتباطش بآن چون است فلان
 رجه الله و این منقطع گویند انشائی المعترضه و آن جمله است که میان دو چیز از جهت تحسین کلام و تقویتش
 بچون واقع شود بی آنکه متعلق بجزئی باشد چون یا حسن الله و انق بالباب قوله شعبه را که اینک

الابجتهی بالاشت لیون بنی زیاد + باز آمدست نه علی علی الابدی حمله مقرونه و ان شاء الله العلیه و ان را
 تفسیر نیز گویند و آن جمله است که کلام سابق را که مجلس است بیان نماید نحو این مثل عیشی کمثل ایتم خافه من تراب
 ثم قال لکن یکنون والرابعه السعیه و ان جمله است که علت کلام سابق باشد نحو لا یسئلونک عن الایام فانها
 ایام کل و مشرب و الحماسته العجا ب سب القوم نحو و القرآن لکنهم تکلموا بالکفر و المسلمون و الساعده الواقعة جوایا غلظه
 سخوات لغم اقم و ان تمت تمت و الساعده التقریه و ان تکریم کلام سابق باشد نحو لخص من خواص الاسم
 و اجزم من خواص الحسل - فیس فی الاسما نیزم و لانی الاضال عطش و ان شیه المعطوفه و ان جمله است
 که معطوف بر جمله سابق باشد چون قام زید و معد عمر و اما جمله که او را محل از عراب باشد یعنی بجای مفرد واقع
 شود هست اول آنکه خبر مفید باشد چون زید ابود ذاهب و زید ذیب ابوه دوم خبریاب آن
 چون ان زید ذاهب ابوه و بعضی آن زید ذاهب ابوه و محلس محل رخصت سوم خبریاب کاین چون
 کاین زید ابوه قائم چهارم آنکه معقول واقع شود نحو قال ابی عبد الله و مست زید قائم ابوه و قائم
 آنکه حال واقع شود چون جانی زید مذکب غلامه او غلامه مذکب و محلس محل نصبت ششم آنکه
 منصف الیه واقع شود چون انیس یوم یا یوم العذاب و کثیر یوم الفلاح یوم هم از روزن و محلس محل
 خبر است هفتم جمله که صفت کرده واقع شود چون جانی محل قام ابوه ابوه قائم و این در عراب تابع مفرد خود مست
 شایسته چون جمله بجای مفرد واقع شود در جمله که مستقل بنفس است را بطی باید تا اسم سابق را بطی در چنانکه بیاید اما
 مرکب غیر مفید است که چون قائل بران سکوت کند سابع از خبری باطلی حاصل نشود و ان سه قسم است مرکب
 اضافی چون غلام زید و مرکب بنائی و او آنست که دو اسم را یک کرده باشند و اسم دوم مستغن است
 چون احد عشر تا تسع عشر و الاصل احد عشر و تسع و عشر و مرکب منوع صرف و او آنست که دو اسم را یک کرده
 باشند و اسم دوم مستغن است سه قسم است بنود چون بعلبک حضرت سوت جز اول یعنی است بر فتح نبرد اکثر
 نیز دوم معرب غیر معروف و مرکب غیر مفید چوسه جز جمله باشد چون غلام زید قائم و عددی احد عشر
 در چهارده العلیک و جز آن اسم بود قسم است معرب و معنی معرب است که معنی اصل مشابه بنود و معنی اهل
 است الحرف و الفعل الماضی و الامر لغير الامم و معنی آنکه معنی مذکور مشابه بود و مشابهت بر چند نوع است
 معنی یعنی وضع اسم مانند وضع حرف اکثر یک حرف و دو حرف آید بوده باشد چنانکه نامی ضمیر مرغوع
 التفسیر منسوب در جنانا آنکه بعد از وضع بعضی از اعراف القائل سه دو حرف با ک حرف بود چون آید در
 بود و هم در بار معنی بنود و معنوی یعنی اسمی مستغن معنی حرف بود چون تی که معنی در بار و استغناء هم در بار
 یعنی حرفی چون ان و نیزه استغناء ما استغناء فعله و در بار ما استغناء فعله و در بار ما استغناء فعله

چون تراک و زوال و خوان و این سنی بر کس است بخلاف مصدر و اسم فاعل و اسم مفعول و جز آن زیرا که مبتدا
 با فاعل است و مشابیه است فتعاری اصل یعنی اسم مختار جمله بود بر ویل از نوم چون الذی و التی و خوان و اما
 که لازم نبود مثل افتقار نکره و مودنه جمله بسوی صفت نحو جانی بل ابوه عالم موجب نباشد و مشابیه است
 یعنی چنانکه حروف جمله که ز حال بود و معمول چون اسم که ز حال بود و معمول یعنی باشد چون اسماء
 غیر مشابیه قبل از ترکیب مثل زید و عمرو و خیران ذاهن الا اکثر جملات بعضی کلاسمای مذکور را معرب گویند و الی بنا
 ذهب صاحب الکشاف و جملات بعضی که موقوف گویند یعنی مرتبه است متوسط میان معرب و سنی و الی بنا
 ذهب ابن عصفور و حکم معرب نکره آخری بحسب شتلات عوامل متغیر تخلف شود لفظا نحو جانی زید و مرتبه
 زید و مرتبه زید و حکم نحو جانی احمد و است احمد و مرتبه باحمد زیرا که فتوحش بعدا حسب علامت نصب
 و بعدا بعد علامت جر است اگر چه لفظا بر یک حال آید و تقدیرا نحو جانی فتی و مرتبه فتی و مرتبه یعنی زیرا که
 فتی و فتی فتی بوده است و اعراب مهارت از چیزی است که در آن معرب حادث شود از حرکت و سکون و
 حرف تا که بدان سنی متعنا می حال ظاهر گردد و حال آنکه موجب حصول معنی است اعراب باشد نحو جانی زید
 پس جائز حال است و زید معرب و ضم اعراب و الی محل اعراب و اعراب بر سه نوع است رفع نصب و جمع نصب
 و این بر سه قسم مخفف بحركات و حروف اعرابی است و اطلاقش بر حرکات بنائی نیامده و اما ضمیه و فتحه و
 کسره همیشه اطلاقش بر حرکات بنائی است و گاهی بر حرکات اعرابی نیز آید باید دانست که اصل اعراب
 آنکه بحکمت باشد و گاهی در بعضی مواضع و اوجهای رفع و الف بجای نصب و اوجهای جر و اینجاست
 که این هر سه حروف اعراب گویند و نیز اسم باعتبار اعراب شش قسم است اول منفرد و منفرد
 صحیح و جابجری صحیح جمع مکرر منفرد صحیح نعیش بضم و نصب بفتح و جابجری و جابجری و جابجری
 راست زید و اول و طلبی و رجالا و مرتبه زید و اول و طلبی و رجال و و جمع مؤنث سالم نعیش بضم و نصب
 و جرش کسبه و نحو جانی سلمت و است سلمت و مرتبه سلمت و در اینجا نصب تابع جر است سوم مؤنث
 نعیش بضم و نصب و جرش بفتح نحو جانی احمد و است احمد و مرتبه باحمد و در اینجا جر تابع فتح است چهارم اسم
 ستمه موعده و کسبه مضافه بسوی یای منکلمه بی آب و کس و حم و بن و فم و ذوال نعیش و اول و طلب
 بافت و جریا نحو ذالوک و اشوک و جوک و بنوک و فوک و ذوالوک و است اباک و خاک و خاک و بنیا
 و خاک و ذالوک و مرتبه با یک و انمیک و جمیک و هنیک و فیک و ذی مال بخلاف آنکه سنی و جوش
 باشد زیرا که اعرابش بحسب اعراب سنی و مجموع آید و جملات آنکه ضمیه باشد زیرا که اعرابش بحکات است
 نحو جابجریک و است انمیک و مرتبه با یک و علی هذا القیاس و جملات آنکه مضاف نبوده زیرا که اعرابش

نیز بجز حرکت نحو جانی است و در سبب افتاد و مررت با رخ و بخلاف آنکه مضامین بسوی یابی شکلم باشد چرا که او را پیش
 مثل اعراب اسمای دیگر بود که مضامین بسوی یابی شکلم است بذا است هر دو بعضی در اسمای ستم مذکور نیز
 اعراب حرکت گویند تقدیر یعنی خود تمام ابوک مهمل تمام ابوک بسکون با و ضم و او بود با از جهت تبعیت ضم و او
 ضم و او در ضم و او و شوار بود ساکن کرد و پنجاهمین در بوقاتی و این از نکات خالی نیست و اینست که اگر
 بصورت در لفظ این کم است و نقص وی بیشتر معنی مجزوت باز نیاید و اعراب حرکت بود و تعالی بذا است که در سبب
 پهنک و مررت پهنک و در آب رخ و هم اعراب حرکت بیشتر و پنجاهمین همش با نقص وی یعنی نقص آن کم
 بل بیشتر مقصود آید و اعرابش مقدر بود و تعالی بذا است خاک و مررت با خاک و گاهی منقوص آید و
 قول الراجز شعریه اشد فی حدی فی الکریم بدون یشایه آیه فما ظلم و دور هم بدون المیم و ذم معنی حساب
 اعراب حرکت و بس چنانکه گذشت تخم شنی و آنتان و آنتان و کلا و کلا و فیکه مضامین بضم باشد در
 بالفت و نصب و جریبا و قبلش مفتوح نحو اعرابنی سلمان و آنتان و آنتان و کلا و کلا و آنتان و آنتان
 و آنتان و آنتان و کلا و کلا و آنتان و آنتان و کلا و کلا و آنتان و آنتان و کلا و کلا و آنتان و آنتان
 اما کلا و کلا چون مضامین بضم باشد اعرابش حرکت آید تقدیر لقیال جانی کلا الر حلیین و آنتان و آنتان
 و مررت بکلا الر حلیین و برین قیاس است کلا ششم جمع مذکر سالم و عشرون و اتوا ائتس یعنی آنتون
 اربعون خمسون و ستون و سبعون و ثمانون و تسعون فعرش بود او و نصب و جریبا و قبلش کسور نحو جانی سلمان و
 عشرون و آنتان سلمین و عشرین و مررت سلمین و عشرین و در اینجا نصب تابع جر است اعراب بر و در جمع است تقدیر
 و آن در آبی باشد که ظهورش در آخر عرب از جهت عدم قابلیت آن متعذر و متعین بود چون عصا و المعطف
 تعالی و عصا و المعطفی آنتان و عصا و المعطفی و مررت عصا و المعطفی و عصا و المعطفی و مررت عصا و المعطفی
 باشد نحو اذ خلائی حدایت خلائی مررت خلائی و من میروم میروم میروم میروم میروم میروم میروم میروم میروم
 زیرا که چون در کلام همیشه سبب می شکلم کسور بود که در حرکتی دیگر از جهت حال موافق بود یا مخالفت قبول
 نکند بذا چند الا که در بعضی در نحو خلائی در حالت رفع و نصب اعراب تقدیری گویند و در حالت بر لفظی پنجاهمین
 مقدر آید و در غلبه ظهورش قبل باشد متعین و آن در آیت که آخرش یابی تحبیه و ما بش کسور بود چون قاضی و
 القاضی و در اینجا تقدیر اعراب در دو حال است یعنی رفع و اعراب نحو جانی قاضی و القاضی و مررت قاضی و القاضی
 اما در حالت نصب انبیهت جفت نحو اعراب لفظیست چون آنتان قاضی و القاضی بالرفع و پنجاهمین است
 در جمع مذکر سالم که مضامین بسوی یابی شکلم است و در اینجا تقدیر اعراب در حالت رفع است فقط نحو جانی سلمین
 سلمین اما در حالت نصب و جریبا و قبلش لفظیست نحو آنتان سلمین و مررت سلمین و سلمین و سلمین و سلمین و سلمین

